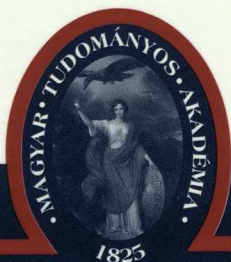

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

MTA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

Igazgató: Szörényi László
1118 Budapest Ménesi út 11/13.
Telefon: 466-4819
Fax: 385-3876
E-mail: szor@iti.mta.hu
Honlap: <http://www.iti.mta.hu>

Tudományos Tanács. Elnöke: Szörényi László
Kutatók száma: 44
a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 8
a kandidátusok száma: 24
a 35 év alatti kutatók száma: 9

PERIODIKÁK:

Irodalomtörténeti Közlemények (negyedévente)
Literatura (negyedévente)
Helikon (negyedévente)
Magyar Könyvszemle (negyedévente)
Neohelicon (félévente)
Kortársaink (félévente)
Irodalomtörténeti Füzetek (félévente)
Humanizmus és Reformáció (félévente)
Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Reneszánsz Osztály, XVIII. Századi Osztály, XIX. Századi Osztály, XX. Századi Osztály, Elméleti Osztály, Bibliográfiai Osztály, Eötvös Könyvtár

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Irodalomtudományi Intézet

Írta

Bodnár György

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 260 6

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 3,17 (A/5) fv terjedelemben, 1500 példányban

Az intézet helye a diszciplína történetében

Az 1955 decemberében létrehozott Irodalomtörténeti Intézet a diszciplína első magyar főhivatású kutatóhelye. Kezdettől fogva ez határozta meg tudománytörténeti helyét, hiszen olyan feladatokat kellett megoldania, amelyekre az egyetemi tanszékek és a közgyűjtemények munkatársai, oktatói nem vállalkozhattak, s amelyek az egyéni kutatómunkák kereteit szétfeszítették. A korabeli tudománypolitika belátta, hogy a nagy erőkoncentrációt, több munkatárs részvételét, következésképpen a hosszabb távú tervezést és szervezést igénylő munkák autentikus műhelye a főhivatású kutatóintézet. Többször átdolgozott alapító okirata ezért a következőkben határozza meg az Irodalomtörténeti, majd 1968-tól Irodalomtudományi Intézet alapfeladatait: az irodalomelmélet legkorszerűbb irányzatainak alkotó továbbfejlesztése és meghonosítása a magyar irodalomtudományban; a magyar irodalomtörténet művelése, különös tekintettel a szövegek, források feltárására, a kutatás és az oktatás számára nélkülözhetetlen összefoglalások, segédkönyvek létrehozására, valamint kevésbé ismert területek kutatásának kezdeményezésére; az irodalomtudományi munkák bírálata és értékelése, továbbá részvétel az élő irodalom kritikai vizsgálatában; munkáját a többi hazai kutatóhellyel (egyetemi tanszékekkel, közgyűjteményekkel stb.) együttműködve végzi, velük együtt tudományos tanácskozásokat rendez, publikációs fórumokat biztosít valamennyi irodalomtörténész számára; kapcsolatokat létesít és tart fenn más országok hasonló tudományos intézményeivel, valamint a tudományos társaságokkal, és előmozdítja az egész magyar irodalomtudomány jelenlétét a szakterület nemzetközi életében.

Az alapfeladatokat, amelyek kezdetben a kézikönyvek létrehozását, az irodalomelméleti kutatás elindítását, majd új kezdeményezésként a kritikátörténet feltárását, feldolgozását és rendszerezését jelentették, középtávú és éves tervek szerint valósították meg. Ezekkel párhuzamosan, változó intenzitással folyt a forráskutatás és -kiadás, valamint az egyéb textológiai munka. Lehetővé vált az összehasonlító irodalomtörténet művelése is, ám az egész szaktudománynak számolnia kellett azzal, hogy az irodalom nemzeti sajátosságai miatt eredménye-

inek jelentékeny része nem lehet közvetlen tárgya a nemzetközi kutatásnak, de mindig meg kell felelnie a nemzetközi mértéknek. Mindazonáltal az intézet az 1970-es évek második felében kísérletet tett egy komparatista magyar irodalomtörténet megírására is, ez azonban a vonatkozó alap kutatás, valamint megfelelően képzett szakemberek hiánya miatt csak részben készült el, de ebben a formában sosem jelent meg.¹ A nagy irodalomtörténeti szintézisek után ugyancsak logikus feladatként került a tervbe a korszakmonográfiák és a műfajtörténetek megírása, ezek azonban többéves, olykor több évtizedes munkát igényelnek.

Ez az előzetes felsorolás is jelzi, hogy negyvennégy éves története alatt az intézet egyszerre volt az örökölt feladatok megvalósítója, egy átmeneti korszak és módszertan kifejezője, valamint az irodalomtudományi gondolkodás kreatív részese, helyenként megújítója. A korszak fogalma azonban nem fejezi ki pontosan azt a tudománytörténeti helyzetet, amelyben az intézetnek élnie és működnie kellett. Az örökölt irodalom- és tudományszemlélet olyan nagy irányzatok határozták meg, mint a szellemtörténet, Horváth János koncepciója és az esszéíró-nemzedék műveiben testet öltött sokirányú útkeresés. 1956 és 1990 között azonban ezen örökség hatását folyamatosan befolyásolta az államszocializmus politikája, művelődéspolitikája és tudományirányító tevékenysége. Egy megalapozott intézettörténethez nemcsak a belső archívumot és az MTA levéltárát kellene tanulmányozni, hanem az MSZMP Kulturális és Tudományos Osztályának tevékenységét, az Agitációs és Propagandabizottság határozatait és az Elméleti Munkaközösség állásfoglalásait is.

Az intézetnek mindenekelőtt az 1950-es évek voluntarista szemléletével és gyakorlatával kellett megküzdenie, amely akadályozta vagy korlátozta az irodalomtudomány belső törvényeinek érvényesülését. Ennek ellenére – legalábbis a gyakorlatban – korán kialakult az a tudományszemlélet, amely számolt a nagy társadalmi és politikai struktúra monolitjellel, de lehetségesnek tekintette a pluralizmus megteremtését a maga mikrostruktúrájában. Így minden értékes irányzat érvényesülhetett, s munkalehetőséget kapott számos kutató, akiket az 1956-os forradalom után nem engedtek az egyetemeken tanítani, valamint a politikai ellenállás néhány képviselője, akik itt kapcsolódhattak vissza a szellemi életbe. Az 1970–80-as évek dokumentumaiban már olyan megfogalmazást is találunk, amely kimondja, hogy az irodalomtudomány számára a szemléleti és módszertani pluralizmus létfeltétel, hiszen igazságait csak tudománytörténeti folyamatban jelenítheti meg. Az intézet ezt nemcsak az uralkodó tudománypolitikai dogmákkal szemben vetette föl, hanem a létét fenyegető szervezeti egységesítési tervek cáfolataként is. Az 1970-es évek kö-

¹ Munkacíme: *A magyar irodalom a világirodalom folyamatában.*

zépétől ugyanis folyamatosan fenyegettek az átszervezési koncepciók, amelyek mögött mindig a pluralista szemlélet megszorításának szándéka munkált. A rendszerváltás után voltaképpen ezek az egységesítő átszervezési koncepciók éledtek újjá, bár más indítékkal.

Az akkor irodalomtörténetinek nevezett intézet megszervezése már az 1950-es évek elején elkezdődött, részben az MTA I. Osztályán, részben pedig az Irodalomtörténeti Társaságban. Az események mozgatója Klaniczay Tibor, az I. Osztály szaktitkára volt, akinek azután egész életét végigkísérte az intézet alakítása és irányítása. Az előkészítő iratok és az alapító okmányok kidolgozójaként, kezdettől fogva érvényesíteni igyekezett a kutatás belső törvényszerűségeit, s olyan szervezeti felépítést javasolt, amelybe a magyar irodalomtörténet kutatása ugyanúgy beletartozott, mint a világirodalmi kutatás, a komparatisztika, a forráskiadás és a segédtudományok művelése. De léteztek más elképzelések is: egy korabeli tervezet pl. központi ideológiai szerepet szánt az intézetnek, amely nem tekintette magát monopol hivatalnak, a centralizált ideológiai szerep erőltetésére azonban újabb és újabb tervezetek születtek. Az ilyenfajta szándékokat az intézet kivédte, de szellemükkel még sokáig szembe kellett néznie. Az intézeti tervekben pl. évekig a politikai célzatú megrendelések és az úgynevezett agitprop-témák álltak az élen. A tudományos programban ez a szellemiség főképpen a kollektív munkákat érintette. Az 1945 utáni magyar irodalom történetét feldolgozó mű például aligha érthető meg, ha nem ismerjük e munka sanyarú sorsát, a többszáz oldalas lektori jelentéseket és az MSZMP Elméleti Munkaközösség Martonvásárott tartott ülésének jegyzőkönyvét. A Politikai Bizottság egyik tagja még azt is kijelentette, hogy az intézetnek „állami irodalomtörténetet” kell írnia.

A körülmények és a feltételek ismerete bizonyára tanulságos lesz az utókor-nak, számunkra a fő kérdés azonban az, milyen helyet vívott ki magának az intézet a szemlélettörténetben. A még meg nem jelent 20. századi kritikátörténet előfeltevése szerint az utolsó történeti rendszert a szellemtörténet és Horváth János alkotta meg. E rendszerek különböző hatékonysággal egészen az 1960-as évek végéig éltek. Ekkor a magyar irodalmi gondolkodás történetében az egzakt törekvések nyitottak új fejezetet. Az intézet alapításakor azonban még a korábbi nemzedékek legjobb képviselői sem élhettek szemléletük és módszertanuk lehetőségeivel, irányzataik elszegényedtek és olykor eltorzultak. Jellemző, hogy az egyébként kiütkereső *realizmusvita* arra a kérdésre szűkül le, vajon ez a fogalom egy konkrét történeti jelenség vagy pedig egy örök normatív eszmény megnevezése-e. Ebben a vitában már sejthető volt Lukács György rendszerének a bírálata is. Az 1960-as években ugyanis az uralkodó ideológia miközben Lukács György politikáját elutasította, igyekezett felhasználni irodalom- és művészetelméletét.

Hasonló kiütkeresést jelzett a *szocialista realizmus* vitája. Ennek az eszménynek a bírálói megvalósulásának csődjeivel és monolitjellegével érveltek, s helyette „a szocializmus irodalma” fogalmának bevezetésével igyekeztek igazolni a különböző irányzatok létjogosultságát. E halvány elmozdulások mellett az értékkereső szaktudomány a korábban kirekesztett írók és elhanyagolt kutatási területek feldolgozásával igyekezett felszámolni az uralkodó monolit szemlélet torzításait. A hatkötetes akadémiai magyar irodalomtörténet² – egyes kötetekben változó sikerrel – az öntörvényű teljességigény megtestesülése s egyidejűleg az addigi kutatási és elméleti eredmények összefoglalása. Elkészültekor már olyan intézet állt mögötte, amely különböző értékek, módszerek és megközelítések jogát vallotta. E szellemiség kialakításában és érvényesítésében nagy szerepe volt az igazgatói posztot huszonhat éven át betöltő Sőtér Istvánnak, akinek tudományos és irodalmi koncepciójába minden érték belefért, s aki az ízléstől távolabb eső irányzatokat és módszereket is támogatta.

Tudománytörténeti fordulat azonban akkor következett be, amikor az Elméleti Osztály az 1960-as évek közepén elkezdte az egyetemes irodalomelméleti tájékozódás feltételeinek megteremtését. Ennek első – máig érvényes – eredménye az *Irodalomtudomány. Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól* című kézikönyv,³ amely azonnal kivívta a pártos és konzervatív kritika elutasítását. A *Kritika* és a *Helikon Világirodalmi Figyelő* című folyóiratok korabeli számai is bizonyítják, hogy az orosz formalizmus, a strukturalizmusok és a szemiotikák magyarországi megismertetésével, elemzésével és honosításával olyan poétikai forradalom kezdődött el az egész magyar irodalomtudományban, amely az alapfogalmak újragondolására és a különféle elméletekkel, iskolákkal és aldiszciplínákkal máig tartó párbeszédre készítette az irodalomtörténészeket.

A következő tudománytörténeti fordulat Klaniczay Tibor évtizedes küzdelmének eredménye. A textológia és a forráskutatás az egész szaktudományban és az intézetben is hosszú időn át csak virtuális műfajnak számított. Az 1960-as évek egyik tervezete szerint az országos tudományszervezésnek arról kellett volna gondoskodnia, hogy a forráskutatás és a textológia művelésére más tudományos műhelyek váljanak alkalmassá. A *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* című program, amely Klaniczay Tibor vezetésével 1986-ban indult meg, mindössze öt év alatt újraindította a félbemaradt kritikai és forráskiadásokat. E

2 *A magyar irodalom története* I–VI. kötetek 1964–66-ban jelentek meg. A sorozat szerkesztője Sőtér István, az egyes kötetek szerkesztői: Klaniczay Tibor (I. 1600-ig; II. 1600-tól 1772-ig); Pándi Pál (III. 1772-től 1849-ig); Sőtér István (IV. 1849-től 1905-ig); Szabolcsi Miklós (V. 1905-től 1919-ig és VI. 1919-től napjainkig).

3 *Irodalomtudomány. Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól*. Szerk.: Nyíró Lajos. Budapest, 1970.

program keretében több mint félezer mű jelent meg, s a textológiai kiadványok száma is jelentékenyen megnövekedett. A program erősítette a textológia tudományos presztízsét, újragondoltatta a szövegkiadások módszertanát, s ösztönözte a textológia elméletének vagy elméleteinek létrehozását.

E két pillérre olyan kutatási koncepció épült, amely nélkülözhetetlennek tekintti a komparatista szemlélet és módszer alkalmazását is. Az intézet ugyan nagyon hamar kénytelen volt feladni a világirodalom kutatását egy önálló osztály keretében, a komparatizmust azonban a magyar irodalomtörténeti osztályok munkájának szerves részévé tette. Számos kötet és nemzetközi konferencia bizonyította az egyetemes összehasonlítás nélkülözhetetlenségét. Kísérlet indult az összehasonlító művészetelmélet művelésére is, s éveken át fontos helyet foglalt el az intézeti programban a kortárs irodalom szociológiai elemzése. Az újabb nagy vállalkozások pedig a kultusztörténeti és a művelődéstörténeti kutatást szolgálják.

Ennek a szemléleti pluralizmusnak és módszertani, valamint műfaji integrációnak ma már nem kell irodalmon kívüli szerepeket vállalnia. Újból felerősödő belső vitái az irodalomtörténeti rendszerezés dilemmáját vetik fel. A mai gond e „műfaj” jogosultságának tagadásával kezdődött még jó negyedszázaddal ezelőtt. Az irodalomtörténet kezdettől fogva gondolkodott saját létén, és kereste törvényeit, de a strukturalizmustól provokált poétikai forradalom kibontakozása után egy ideig defenzívába szorult: a kihívást válaszadás helyett kontrakritikával fogadta, vagy megelégedett a status quóját igazoló érvekkel. Erről a holtpontonról a recepcióesztétika mozdította ki – éppen történetiségének újragondolásával, amellyel egyszerre jelezte az irodalomtörténet-kritika jogosságát és a kommunikációs zavart a történeti szemlélet és a kérlelhetetlen formalisták között. Azt sem kell a szépítő feledésnek átadnunk, hogy a gondokat nemcsak a politika és a társadalomtörténet függőségében lévő történetiség idézte elő, hanem a történetiség szkeptikus megítélése is. A recepcióesztétika tagadja a hosszmetaszetre és a keresztmetaszetre irányuló szemlélet összeegyeztethetőségét, de a történetiség problémáját megoldhatatlannak látja a marxista és formalista módszer vitájában.

Az igazán időszerű kérdés persze ezután vetődik fel: a történelemfelfogás hamis végleteinek – a történelmi relativizmusnak és az egyetlen korszak eszményét abszolutizáló historizmusnak – elutasítása után vajon a recepcióesztétika nem tévedt-e vissza a szubjektivizmus egyéni értelmezésekre széteső világképéhez? A modern hermeneutika szerint a befogadás során – a nyelvfejlődéshez hasonlóan – egy magát értelmező, vonatkozásaiban elrendezett világ találkozik a tapasztalattal mint az újjal: ez az új érvényteleníti a korábbi előfeltevéseket, s érvénytelenítése egyben az újjárendeződés módja.

A voluntarista áltörténetiséggel elégedetlen irodalomtörténészek is a történetiség autonómiájának feltételezéséből indultak ki. S ez nemcsak a leírástól

választotta el a történelem fogalmát, hanem azonnal utalt összefüggés voltára is. Az irodalomtörténet egyik fontos kérdése, hogy miként hat egymásra a történelem, a társadalomtörténet és az irodalom. Következésképpen az irodalomtörténet önálló rendszer, amelyben a társadalomtörténet és politikatörténet nélkülözhetetlen eleme lehet az összefüggések keresésének, de közvetlen szempontként illusztrációvá, dokumentummá teszi az irodalmi művet, az irodalomtörténetet pedig alárendeli a rokontudományoknak. Az örökölt irodalomtörténeti gondolkodásból hiányzott a kidolgozott hermeneutikai szakasz, amely átívelné az időbeli és térbeli összefüggések pilléreit. Az irodalomtörténész számára a recepcióesztétika legvonzóbb gondolata az ember fölötti és az emberen kívüli történelmi lényeg trónfosztása s a befogadói aktivitás felfedezése az esztétikai és történelmi értékek viszonylatrendszerének kialakulásában.

A történeti gondolkodás két végétével a magyar irodalomtörténet-írás szembenézett már. Közismert, hogy a tanulságokat a legkövetkezetesebben Horváth János vonta le, amikor 1922-ben megfogalmazta az önelvű rendszerezés koncepcióját. Az ő szintézise azonban ugyanúgy egy párbeszéd része, mint ez a visszapillantás. S a dialogikus irodalomtörténeti eszmény is csupán lehetőség: ugyanúgy ösztönözhet érvényes szintéziseket, mint monolit kísérleteket. E szellemi környezetben – pluralista-integratív szemléletének megőrzésével – az intézet a jövőben is fontos tudománytörténeti szerepet tölthet be.

Az intézet története

Az irodalomtudományi kutatás intézményi kereteinek kialakítása már 1950-ben elkezdődött: ez év október 1-jén kezdett el működni az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ, amelynek igazgatójává Halász Elődöt nevezték ki. Munkatársai voltak Bódi Lászlóné Marton Mariann, Török Tamásné Erdélyi Ilona, majd pár hónappal később Balázs Károlyné, Rejtő István és Lengyel Béla. 1952 és 1954 között került a központba Víz István és Bor Kálmán. A munkatársak nagy része külföldi (angol, orosz, német, francia, olasz, román stb.) folyóiratokat dolgozott fel, Víz István pedig a *Világirodalmi Figyelő* és a kiadványok kiadási munkáit végezte. A fordítások zöme szovjet tanulmány volt. 1952-ben Lengyel Béla váltotta fel Halász Elődöt az igazgatói tisztségben, majd 1955-től Kardos Tibor vette át a vezetést. Egyik 1950-es határozata szerint az MTA I. Osztályának eleve az volt a terve, hogy a Dokumentációs Központ majd beolvad a megalkandó Irodalomtörténeti Intézetbe.

1953 őszén Klaniczay Tibor lett az MTA I. Osztályának szaktitkára, azzal a megbízással, hogy szervezze meg az Irodalomtörténeti Intézetet. 1953 novem-

berére Lakó György osztálytitkár elkészítette az első átfogó javaslatot. A kialakítandó struktúrát, a kitűzendő feladatokat s a létszám- és költségvetési tervet ezután még több testület megvitatta. Végül a 00470/1955. számú aktájában az MTA benyújtotta a minisztertanácsi előterjesztést, amelyet a kormány 2253/1955/XII. 24. számú határozatával jóváhagyott, s ezáltal létrehozta az MTA Irodalomtörténeti Intézetét.

Az intézet 1956. január 2-án kezdte meg működését. Megalakulásakor munkáját a Tudományos Tanács irányította, amelynek elnökévé Sőtér Istvánt, titkárává Klaniczay Tibort nevezték ki, aki egyidejűleg az igazgatóhelyettesi tisztséget is betöltötte. Igazgatónak kezdettől fogva Sőtér Istvánt tekintették, de kinevezésére (más tisztségei miatt) csak 1957-ben került sor. 1967-től ügyvezető igazgatói címmel Szabolcsi Miklós töltötte be az ekkor létrehozott újabb igazgatóhelyettesi funkciót. Sőtér István nyugalomba vonulása (1983) után Klaniczay Tibor (1984–92, helyettese Bodnár György), Bodnár György (1992–97, helyettese Pomogáts Béla), majd Szörényi László (1997. augusztus 1-jétől, helyettese Jankovics József) vezette, illetve vezeti az intézetet. Az intézet az Eötvös Collegium épületében kapott helyet, a Collegium kiváló könyvtára pedig az intézet könyvtára lett.

Az 1956-os év első kétharmada szervezéssel, tervezéssel és a működés megalapozásával telt el, mindaddig, amíg a rendszeres munkát a forradalom meg nem akadályozta. A szervezet kiépítésére és a rendszeres munkára 1957-től kezdődően kerülhetett sor. Az első és legfontosabb feladat a magyar irodalomtörténet új, minden korábbinál részletesebb s a jelenkorig terjedő összefoglalásának elkészítése volt. Megfelelő előmunkálatok, kiegészítő kutatások után az 1960-as évek elején sor került 61 szerző közreműködésével a hatkötetes magyar irodalomtörténeti kézikönyv megírására. A hézagpótló műnek azóta három változatlan kiadása jelent meg, első négy kötetét pedig negyedszer is kiadták.

A múlt irodalma mellett az intézet kezdettől fontosnak tartotta a jelenkori irodalom kritikai értékelését s az élő irodalmi folyamatok tudományos vizsgálatát. Különösen az 1950–70-es években volt ennek nagy jelentősége, amikor – szemben az akkori hatalmi-politikai elvárásokkal – egyes munkatársak kritikusai munkásságukkal segítettek a valós irodalmi értékek elismertetésében. 1959-ben kezdődtek Nyíró Lajos irányításával a magyar irodalomtudományban elhanyagolt irodalomelméleti kutatások, megszervezve egy külön Irodalomelméleti Osztályt. A jelenkori irodalom és az irodalomelmélet terén végzett új szellemű kutatások közlésének orgánusaként az intézet Diószegi András szerkesztésében 1963-ban létrehozta és 1971-ig fenntartotta *Kritika* című folyóiratát.

Fontos szerepet vállalt az intézet a magyar írók kritikai kiadásainak munkáltaiban, valamint az irodalomtörténet forrásainak (levelezések, dokumentumok

stb.) feltárásában és kiadásában. Több szövegkiadás-sorozatot indított el, s kezdeményezésére 1960-ban megalakult az MTA Textológiai Bizottsága.

A magyar irodalom történetének kutatására munkacsoportokat hoztak létre: a Régi Magyar Irodalmi, a XIX. Századi és a XX. Századi Osztályt. A XX. Századi Osztály volt a legnépesebb és legerősebb, melynek tevékenysége 1958-tól vett nagyobb lendületet, amikor Szabolcsi Miklós vette át a vezetését. A korábbi századok kutatásának szervezeti keretei többször változtak, s 1970 körül szilárdultak meg. 1969-ben Klaniczay Tibor vezetésével megalakult a Reneszánsz-kutató Csoport (Centre de Recherche de la Renaissance), amely azóta kollokviumai és kiadványai révén nemzetközi elismertségre tett szert. Szauder József irányításával 1970-ben külön kutatócsoport jött létre a 18. századi kutatásokra, s egyidejűleg Lukácsy Sándor vezetésével újjászerveződött a XIX. Századi Osztály.

Sőtér István kezdeményezésére került sor a nagymúltú, de időközben lehangyatlott összehasonlító irodalomtörténeti kutatások újraindítására. 1961 óta a magyar kutatók rendszeresen részt vesznek az Association Internationale de Litterature Comparée (AILC) munkájában, s az intézet szerepet vállalt a kelet-európai országok irodalomtudósai közötti együttműködés megteremtésében. Ezt a célt szolgálta a más országok intézményeihez fűződő kapcsolatok kiépítése (kutatócsere, rendszeres konferenciák, közösen végzett kutatások, együttműködési megállapodások). Ennek jegyében rendezte meg 1962-ben Budapesten az első kelet-európai összehasonlító irodalomtörténeti konferenciát. A társaság megbízásából az intézetben készült el az *Histoire comparée des littératures des langues européennes* című vállalkozás terve. A munka irányítására 1967-ben alakított Comité de Coordination titkára pedig 1982-ig Vajda György Mihály osztályvezető volt.

Az összehasonlító irodalomtörténeti kutatások centrumában kezdettől a közép- és kelet-európai irodalmakkal közös problémák vizsgálata állt. E munkálátokat a Világirodalmi Osztály (1965-től Összehasonlító Irodalomtörténeti Osztály) végezte, amely 1984-ben megszűnt. Helyébe 1986-ban Bojtár Endre vezetésével sikerült létrehozni a Közép- és Kelet-európai Osztályt.

A teljes kiépülés után jó ideig 55–60 kutató dolgozott a műhelyben, az 1980-as évek végétől kezdve azonban a költségvetési megszorítások miatt ez a létszám fokozatosan csökkent. A jelenlegi kutatói létszám 40 fő.

Számos munkatárs évek óta egyénileg rendszeresen vállal kurzusokat, szemináriumokat különböző egyetemeken és főiskolákon. Mindemellett az intézet évtizedek óta „professzorképzőnek” is tekinthető. Az ELTE bölcsészkar magyar tanszékeinek egyetemi tanárai és más felsőoktatási intézmények vezető oktatói tekintélyes számban az intézet volt munkatársai közül kerültek ki.

Az intézet szervezeti felépítése

Folyamatos kutatómunkájában, nagyobb feladatvállalásaiban és szervezetének kialakításában az intézet egyaránt az irodalomtörténeti korszakokat követi, egyidejűleg azonban érvényesíti a szinkron – elméleti, módszertani – megközelítést is, s vállalja a kutatómunka valamennyi szakaszát a forrásfeltárástól és textológiától a műelemzésig és a szintézisig. Így az osztályok nem csupán a munkaszervezés keretei, hanem az irodalomtörténeti és -elméleti feldolgozás önálló egységei is.

Reneszánsz-kutató Osztály

A reneszánsz-kutatás szervezeten 1969-ben indult meg, amikor létrejött a Reneszánsz-kutató Csoport, mely 1970-től osztályként működik. Gerézdi Rabán vezetésével már 1956-ban megalakult a Régi Magyar Irodalmi Osztály, amely a középkortól a 18. század közepéig terjedő időszak vizsgálatát tűzte ki feladatául. E munkaközösség fő munkája az irodalomtörténeti kézikönyv 1964-ben megjelent első két kötetének megírása, valamint a *Régi Magyar Költők Tára* (RMKT) 17. századi sorozatának és a *Bibliotheca Hungarica Antiqua* című hasonmássorozatnak a megindítása volt. Ezekhez több egyéni monográfia is járult.⁴ 1962-ben a Régi Magyar Irodalmi Osztály áldozatul esett a múlt kutatását háttérbe szorító tudománypolitikai megfontolásoknak. Az így keletkezett űrt sikerült később a Reneszánsz-kutató Osztály megszervezésével betölteni.

Az új osztály vezetője Klaniczay Tibor lett – 1973 és 1981 között Varjas Bélával közösen. Klaniczay Tibor halála (1992) után az osztály irányítását Jankovics József vette át. Az osztály feladata elsősorban a magyar reneszánsz irodalom kutatása, ezt azonban – az európai reneszánszra kitekintve – összehasonlító módszerrel végzi, s törekszik a munka interdiszciplináris kiszélesítésére, főleg a vallás-, eszme-, mentalitás- és művelődéstörténet vonatkozásában. A reneszánsz fogalmát tágan értelmezi, belefoglalva nemcsak a humanizmust, hanem a reformációt is, s kutatásait kiterjeszti a kései középkorra és a korai barokkra is. Az osztálynak mintegy 8–10 állandó munkatársa van, de részt vesz a kutatásban számos más intézményben dolgozó szakember, valamint néhány ösztöndíjas is. E tágabb kör részvételével havonta egy-egy felolvasóülésre, évente pedig egy

4 Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. Budapest, 1961; Pirnát Antal: *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren*. Budapest, 1961; Gerézdi Rabán: *A magyar nyelvű világi líra kezdetei*. Budapest, 1962; Stoll Béla: *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája*. Budapest, 1963.

többnapos konferenciára kerül sor. Az előadók és résztvevők között gyakran üdvözölhetünk külföldi vendégeket, köztük a nemzetközi reneszánsz-kutatás kiválóságait.

A reneszánsz-program keretében szövegkiadások⁵ és különböző monográfiák, illetve tanulmánykötetek⁶ készülnek. A sorozatoktól függetlenül is jelentek meg az osztály tagjaitól monográfiák és szövegkiadások.⁷

A Reneszánsz-kutató Osztály számos külföldi intézménnyel tart fenn kapcsolatot, közülük a legfontosabb a tours-i Centre d'Études Supérieure de la Renaissance, a velencei Fondazione Giorgio Cini és a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek. Megalakulása óta tagja a Fédération Internationale des Sociétés et Instituts pour l'Étude de la Renaissance-nak, és rendszeres adatszolgáltatója a nemzetközi szervezet égisze alatt készülő *Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance*-nak, valamint a *Scholars of Early Modern Studies* című adattárnak. Részt vállalt az AILC által irányított *Histoire comparée des littératures de langues européennes* című vállalkozásból, s egyik irányítója és szervezője lett a reneszánsz irodalmat tárgyaló négy kötet munkálatainak.

XVIII. Századi Osztály

A 18. századi, felvilágosodás kori kutatások nemzetközi fellendülése az elmúlt évtizedekben ösztönözte a vonatkozó hazai stúdiumokat, amelyeknek értékes egyéni eredményei mellett különösen nagy adósságai is voltak, mint például a kiadatlan kéziratok sokasága, a textológiai problémák és a forráskiadások megoldatlansága. Számos, komoly feladat hárult az 1970-ben Szauder József vezetésével létrejött XVIII. Századi Kutatócsoportra, majd Osztályra, melyet Szauder halála (1975) után élete végéig (1996) Hopp Lajos vezetett. Őt követte 1999-ig Kókay György, majd 2000-től Tüskés Gábor. Az osztály munkaprogramjának alapvető célja a korszak irodalmi kultúrájának föltárása és értékelése. Feladat-körébe sorolja a felvilágosodás előzményeit, a korai felvilágosodás sokrétű mű-

5 *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*; Régi Magyar Költők Tára; *Bibliotheca Unitariorum*.

6 *Humanizmus és Reformáció*; *Studia Humanitatis*; *Memoria Saeculorum Hungariae*; *Reneszánsz Füzetek* című sorozatok.

7 Horváth Iván: *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Budapest, 1982; Varjas Béla: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*. Budapest, 1982; Jankovics József: *Bethlen Miklós levelei I-II*. Budapest, 1987; Németh S. Katalin: *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720. Katalog der Herzog August Bibliothek I–III*. Wolfenbüttel, 1992; György Enyedi *and the Central European Unitarism in the 16–17th Centuries*. Szerk. Balázs Mihály és Keszérű Gizella, Kolozsvár, 1998.

velődéstörténeti folyamatának tanulmányozását a késő barokk periódusban, sőt kiterjeszti figyelmét a 18. és 19. század fordulójának a felvilágosodással összefüggő fejlődéstörténeti jelenségeire is. A vizsgálódási terület összetettségének megfelelően a munka összehasonlító méretű, különös tekintettel az európai eszmétörténeti összefüggésekre. E programot reprezentálta a Szauder József és Tarnai Andor által szerkesztett *Irodalom és felvilágosodás* (1974) című, csaknem ezeroldalas tanulmánykötet, amely egyúttal a 18. századdal foglalkozó magyar kutatók első nagy seregszemléje is volt.

A kis létszámú, 4-5 állandó tagból álló osztály munkájában fiatal ösztöndíjasok és egyetemi szakemberek is részt vesznek. A más intézményekben dolgozó kutatók tagjai az osztály mellett működő XVIII. Századi Munkaközösségnek, amely egy-két havonta rendez vitaüléseket. Konferenciára vagy tudományos ülásszakra két-három évente kerül sor. Ilyenek voltak az eddigi nemzetközi mátrafüredi felvilágosodás-konferenciák, közös rendezésben a SociÉTé Hongroise d'Études du Dixhuitième Siècle nevű országos társasággal. A mátrafüredi tanácskozásokon kezdettől fogva kiemelkedő szerepet töltött be Köpeczi Béla. Aktáik *Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe Orientale* címen hat kötetben jelentek meg (1971-87). A sorozathoz kapcsolódva készülnek az *Études sur les Lumières* kötetei.⁸

Az osztály munkájának túlnyomó részét a szöveg- és forráskiadó tevékenység alkotja.⁹ Megindult és jelentősen előrehaladt a 18. századi iskolai színjátszás forrásainak és szövegeinek összegyűjtése és közreadása *A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma*, illetve a *Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század* című sorozatokban. Ezekkel párhuzamosan kezdődött el a következő időszak legfontosabb új vállalkozása, a század költőinek kritikai kiadása külön kötetekben, Bíró Ferenc irányításával (*RMKT XVIII. század*). Az osztály munkatársai egyéni monográfiákban is hasznosították 18. századi kutatási eredményeiket.¹⁰

8 Közülük a *Les Lumières en Pologne et en Hongrie* (1988) című tanulmánygyűjtemény az osztály és a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének közös munkája.

9 Elkészült és 1964-88 között hat kötetben megjelent a teljes Mikes Kelemen kritikai kiadás Hopp Lajos egyéni munkájaként, s megkezdődött Rákóczi Ferenc (szerk. Hopp Lajos és R. Várkonyi Ágnes) és Bessenyei György (szerk. Bíró Ferenc, Kókay György, Tarnai Andor) műveinek a kiadása is.

10 Horváth Károly: *A klasszikából a romantikába*. Budapest, 1968; Hopp Lajos: *Mikes és világa*. Budapest, 1973; Bíró Ferenc: *A fiatal Bessenyei és íróbarátai*. Budapest, 1976; Kókay György: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Budapest, 1983 (német nyelven 1990); Horváth Károly: *Madách Imre*. Budapest, 1984; Hopp Lajos: *Az „antemorale” és a „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban*. Budapest, 1992; Kilián István: *A minorita színjáték a XVIII. században. Elmélet és gyakorlat*. Budapest, 1992; Pintér Márta Zsuzsanna: *A ferences iskolai színjátszás a 18. században*. Budapest, 1993; Szörényi László: *Hunok és jezsuiták*. Budapest, 1993; Tüskés

XIX. Századi Osztály

A 19. század, a magyar irodalom klasszikus korszaka kutatására már az intézet megalakulásának évében külön osztály szerveződött Szauder József vezetésével. Az osztály, amely átmenetileg a Klasszikus Magyar Irodalmi Osztály nevet viselte, 1970-ig magában foglalta a 18. század második felének kutatóit is. Az általában 6–8 főből álló osztály vezetője 1965-től 1988-ig Lukácsy Sándor volt, azóta pedig Dávidházi Péter.

Az osztály munkájának középpontjában eleinte Vörösmarty Mihály és Petőfi Sándor életművének, valamint a század irodalmában uralkodó nagy stílusirányoknak a vizsgálata állt.¹¹ Horváth Károly vezetésével megindult Vörösmarty összes műveinek kritikai kiadása, amelynek tervezett 19 kötetéből 17 jelent meg. Még nagyobb lendülettel folyt a Petőfi-kutatás, főként Dienes András, Fekete Sándor, Kiss József, Lukácsy Sándor és Martinkó András munkájának jóvoltából.¹² Az intézetben készült el az Akadémia által már 1951-ben megindított kritikai kiadás 7., záró kötete (1964), majd elkezdődött Petőfi verseinek korszerűbb, új kritikai kiadása Kiss József szerkesztésében, kinek halála után (1992) a munka irányítását Kerényi Ferenc vette át. A legfontosabb eredmények azonban az életrajzi, az eszmétörténeti és a stilisztikai kutatások terén születtek, monográfiákkal, értekezésekkel és forráskiadásokkal gazdagítva a Petőfi-szakirodalmat. Azok közül a munkák közül, amelyek a klasszicizmus, a romantika és a realizmus szerepét és jellegét tárgyalják, elsősorban Szauder József munkáit kell kiemelnünk.¹³

1960-ban indult meg az osztály forráskiadó sorozata, *A magyar irodalomtörténet-írás forrásai (Fontes)*, mely a század több jelentékeny írójának (pl. Kölcsey, Erdélyi János, Gyulai) kiadatlan írásait, levelezését, illetve a rájuk vonatkozó dokumentumokat tette közzé. Az 1970-es évektől az osztály is részt vesz a magyar kritika és irodalomtudomány történetének feltárását célzó vállalkozásban. Szabó G. Zoltán irányításával 1991-ben kezdődtek meg – immár számítógépek segítségével –

Gábor: *Búcsújárás a barokk-kori Magyarországon a miraculum-irodalom tükrében*. Budapest, 1993; Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Budapest, 1995; Horváth Károly: *A romantika értékrendszere*. Budapest, 1997 és Tüskés Gábor: *A XVII. századi elbeszélő egyházirodalom európai kapcsolatai*. Budapest, 1997.

11 Tóth Dezső Vörösmartyról írt monográfiája. Budapest, 1958.

12 E tárgykör egyéni monográfiái: Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban*. 1958; *A fiatal Petőfi*. Budapest, 1968; Fekete Sándor: *Petőfi, a segédszerkesztő*. Budapest, 1958; *Petőfi, a vándorszínész*. Budapest, 1969, *Petőfi Sándor életrajza, I.* Budapest, 1973; Martinkó András: *A prózaíró Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*. Budapest, 1965.

13 Pl.: Szauder József: *A romantika útján*. Budapest, 1961 és Sötér István: *Nemzet és haladás*. Budapest, 1963.

vel – a már régóta hiányzó kritikai *Kölcsy-kiadás* munkálatai.¹⁴ Az osztály feladata lett az 1951-ben megindult, de 1982-ben a 16. kötettel sajnálatos módon megszakadt kritikai Arany-kiadás befejezése is. E kollektív programokhoz kapcsolódó munkák mellett még számos egyéni monográfia jelezte az osztály munkatársainak kezdeményezéseit a 19. század kutatásában.¹⁵

Modern Magyar Irodalmi Osztály

A századunk magyar irodalmának történetére és elemző feltárására szerveződött, kezdetben XX. Századi Osztály egyidős az intézettel. Első vezetője Komlós Aladár volt, majd őt követte Szabolcsi Miklós (1958-tól), Bodnár György (1966-tól), Béládi Miklós (1981-től), Tverdota György (1984-től). 1991 szeptemberétől a munkát Pomogáts Béla, 1992 júniusától Angyalosi Gergely irányítja.

Ez a kezdetben népes (olykor húsz feletti létszámú), mára azonban megfogyatkozott osztály tevékenységének első tíz évét az új magyar irodalomtörténeti kézikönyv két 20. századi kötete előkészítésének, majd megírásának szentelte. Az intézet egész kutatógárdáját igénybe vevő feladat a 20. század vonatkozásában fokozott nehézségekkel járt, mivel átfogó tudományos szintézis a század első felének irodalmáról korábban sohasem készült. E nagy összefoglaló munkát hamarosan egy második követte: az osztály munkatársai többéves előkészítő viták után 1970-ben kezdtek hozzá a jelenkori magyar irodalom történetének megírásához, mely érthető módon az előbbinél is nagyobb nehézségekkel járt. A Béládi Miklós, majd elhunytá után Rónay László vezetésével és nagyszámú szerző részvételével létrejött munka hat kötete *A magyar irodalom története 1945–1975* címmel 1981–90 között jelent meg. A következő nagy vállalkozás, amelyben az osztály szinte valamennyi munkatársa részt vesz, a magyar kritika és irodalomtudomány történetének megírása.

E kollektív munkálatokat kezdettől fogva számos egyéni munka egészítette ki. Monográfiák készültek a 20. század nagy magyar íróinak egész soráról és műfajokról, irányokról.¹⁶

14 A kritikai Kölcsy-kiadás I. kötete, a *Szépprózai művek* Szilágyi Márton szerkesztésében 1998-ban jelent meg, a II. kötet, az *Országgyűlési napló* (szerk. Völgyesi Orsolya) 1999-ben látott napvilágot.

15 Széles Klára: *Reviczky Gyula poétikája és az új magyar líra*. Budapest, 1976; Somogyi Sándor: *Gyulai és kortársai*. Budapest, 1977; T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*. Budapest, 1981; Széles Klára: *Vajda János*. Budapest, 1982; Sziklay László: *Pest-Buda szellemi élete a 18-19. század fordulóján*. Budapest, 1991; Fenyő István: *A centralisták*. Budapest, 1997.

16 Czine Mihály: *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*. Budapest, 1960; József Farkas: *„Rohanunk a forradalomba”*. *A magyar irodalom útja 1914–1919*. Budapest, 1957; Vargha Kálmán: *Móricz Zsig-*

Szabolcsi Miklós kezdeményezésére, majd József Farkas és Illés László vezetésével az osztályon belül külön munkacsoport foglalkozott az 1945 előtti szocialista, elsősorban emigráns irodalom feltárásával és elemzésével. Az e kutatási területen folyó munka eredményeinek publikálására az osztály *Irodalom – Szocializmus* címen külön sorozatot indított. A szocialista irodalom kezdetei szorosan összefüggtek a magyar avantgárd kibontakozásával, melynek kutatása és „rehabilitálása” terén maradandó érdemei vannak az osztálynak és különösen Béládi Miklós tanulmányainak.

Bodnár György és Pomogáts Béla kezdeményezte az elcsatolt területek magyar irodalmának kutatását, és Rónay Lászlóval együtt kiadták a *Nyugati magyar irodalom 1945 után* (Budapest, 1986) című áttekintést, amely első ízben mutatta be a nyugaton élő magyarság irodalmi életét.

A forrás- és szövegkiadás terén már rögtön az intézet megalakulása után megkezdődött a munka. 1957-ben jelent meg a forrás- és dokumentumközléseknek szentelt *Új Magyar Múzeum* című sorozat első kötete, s elkészült a korábban megindult kritikai József Attila-kiadás III. és IV. kötete Szabolcsi Miklós, később pedig a versek két kötetének új, magisztrális kiadása Stoll Béla szerkesztésében. József Attila prózai írásainak kritikai közzététele Horváth Iván és Tverdota György érdeme. Az osztály legnagyobb textológiai vállalkozása Babits Mihály költeményeinek kritikai kiadása, melyen 1986 óta külön munkacsoport dolgozik Láng József vezetésével. A feladat újszerűségét és jelentőségét mutatja a nagyarányú alapozómunka: az egyes kötetek sajtó alá rendezését megelőzte a kézirat-katalógus, a bibliográfia és az életrajzi kronológia elkészítése.

Az osztály kiemelt feladatai közé tartozik az élő irodalommal, illetve a kortárs irodalom elvi, elméleti kérdéseivel való folyamatos kritikai foglalkozás. Ennek érdekében az osztály munkatársai írásaikkal jelen vannak a legkülönbözőbb irodalmi és kulturális lapokban. A mai irodalom megismertetése szolgálatában külön könyv-

---

mond és az irodalom. Budapest, 1962; Komlós Aladár: *Gyulaitól a marxista kritikáig.* Budapest 1966; Varga József: *Ady Endre.* Budapest, 1966; Rónay László: *Az Ezüstkor nemzedéke.* Budapest, 1967, *Kosztolányi Dezső.* Budapest, 1977, *Tersánszky Józsi Jenő.* Budapest, 1983; Rába György: *Szép hiútlennek.* Budapest, 1969, *Szabó Lőrinc.* Budapest, 1972, *Babits Mihály költészete.* Budapest, 1981; Juhász Ferencné Szeverényi Erzsébet: *Bródy Sándor.* Budapest, 1971; Szabolcsi Miklós: *A clown mint a művész önarcképe.* Budapest, 1974, *Érik a fény. József Attila élete és pályája 1923–1927.* Budapest, 1977; Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi.* Budapest, 1979; Pomogáts Béla: *A tárgyas költészettől a mitologizmusig.* Budapest, 1981, *Az újabb magyar irodalom 1945–1981.* Budapest, 1982, *A transzilvánizmus.* Budapest, 1983; Kis Pintér Imre: *A semmi hőse. Füst Milán költői világképe.* Budapest, 1983; Kulcsár Szabó Ernő: *A zavarbaejtő elbeszélés.* Budapest, 1984; Tverdota György: *Ihlet és eszmélet. A teremő gondolkodás költője.* Budapest, 1987, *A komor föltámadás tíkka. A József Attila-kultusz születése.* Budapest, 1998; Angyalosi Gergely: *Roland Barthes, a semleges próféta.* Budapest, 1996.

sorozatot is alapított az osztály: az 1972 óta megjelenő *Kortársaink* című sorozat kötetei kismonográfiákban mutatják be az 1945 utáni magyar irodalom alkotóit.

Az osztály széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik. Hosszú idő óta sikeres közös munka folyik az Újvidéki Hungarológiai Központtal, s szép eredményeket könyvelhettek el a francia–magyar, a német–magyar és a horvát–magyar konferenciák. 1979 és 1989 között az ACLS–IREX–MTA társadalomtudományi együttműködés keretében sikeres összehasonlító konferenciák zajlottak le az Egyesült Államokban, illetve Magyarországon.

Irodalomelméleti Osztály

Az osztály az 1959-ben alakult Irodalomelméleti Csoport köré szerveződött 1961-ben. Vezetője 1985-ig Nyíró Lajos, 1999-ig Szili József, 2000-től pedig Veres András. Az osztály kezdettől feladatának tekinti, hogy elősegítse a felzárkózást az irodalomelmélet nemzetközi színvonalához. A pluralitás-elv (akkoriban még e térségben ritka) messzemenő elismerése és gyakorlása a szakmai tájékozódásban és az elméleti vitákban oda vezetett, hogy az osztály különféle irányzatok közös műhelyeként tevékenykedhetett.

Az orosz formalista iskola és az amerikai *New Criticism* követői mellett helyet találtak az osztályon a fenomenológiai, strukturalista és szemiotikai megközelítések hívei is, mint ahogy a hermeneutikai-recepcióesztétikai és az empirista-konstruktivista álláspont első magyar értelmezői is innen kerültek ki. Az osztály tagjai mutatták be a magyar közvéleménynek az orosz, lengyel, cseh strukturalizmust, fordították le Nicolai Hartmann, R. Ingarden, H-G. Gadamer és Szondi Péter (Bonyhai Gábor), E. Wellek, A. Warren, Norrthrop Frye (Szili József) és Markiewicz alapvető műveit (Bojtár Endre). Az úttörő szerepet játszó közvetítő munka első jelentős állomása az *Irodalomtudomány. Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól* című, már említett kötetet.¹⁷ Hasonló igénnyel készült a tárgyat példás ideológiakritikával vizsgáló *A marxista irodalomelmélet története. A kezdetektől 1945-ig* című kötet és a történetiség korszerű értelmezésének esélyeire kérdező *Az irodalomtörténet elmélete* című tanulmánygyűjtemény.¹⁸

Az irodalomelméleti tájékozódás fontosságáról a szélesebb hazai közvéleményt elsősorban az 1960–70-es évek fordulóján kezdődő műelemzés-sorozat

17 A könyv később angolul és lengyelül is megjelent.

18 Mindkettő 1981-ben jelent meg, az előbbi Nyíró Lajos és Veres András, az utóbbi Szili József szerkesztésében.

győzte meg. Ebből nagy visszhangot kiváltó vitaülések szervezésével az osztály munkatársai is kivették részüket.¹⁹

Az 1980-as évek végén készült a *Strukturalizmus után: érték, vers, hatás, történet, nyelv az irodalomelméletben* című összefoglaló munka Szili József szerkesztésében, amely már az irodalomelmélet posztstrukturalista szakaszát mutatja be. Hasonló útkeresést tükröztek az osztály által rendezett tudományos ülések. Az 1990-es évek már egy új nemzedék fellépésének időszaka. Kálmán C. György előbb a beszédaktus-elméletet mutatta be, újabban a fordításelmélettel és a kánonok problémájával foglalkozik. Odorics Ferenc az empirista-konstruktivista irányzat magyarországi meghonosítója, Bezeczký Gábor pedig a metafora és a narráció kérdéseit vizsgálja.²⁰

A munkatársak tevékenysége az osztály fennállása óta szorosan kötődik folyóiratokhoz (*Kritika, Literatura, Helikon, Neohelikon*). Az 1970–80-as években jelent meg az *Opus* című könyvsorozat, amelynek Bonyhai Gábor volt a szerkesztője. 2000-ben az *Opus* új folyama indult meg Kálmán C. György és Veres András szerkesztésében.²¹

Közép- és Kelet-európai Osztály

Az osztály 1986-ban alakult meg Bojtár Endre vezetésével, bár a közép- és kelet-európai régió irodalmainak összehasonlító vizsgálata kezdettől fogva részét alkotta az intézet programjának. Az eleinte Világirodalmi, később Összehasonlító Irodalomtörténeti Osztály a magyar és a szomszédos nemzetek irodalmi közötti kapcsolatokat dolgozta fel. Ez a program – az érintett ország kutatóival közösen – mindkét nyelven egyszerre megjelentetett tanulmányköteteket eredményezett. Így jöttek létre az orosz (1961), a csehszlovák (1965), a lengyel (1969) és a délszláv (1972) vonatkozású kapcsolattörténeti kötetek gazdag anyaggal, nagyszámú hézagpótló tanulmánnyal. Napirenden volt a szomszédos irodalmak történetének megírása is, de ebből sajnos csak Sziklay László munkája, *A szlovák irodalom története* (1962) készült el. A kelet-európai irodalmak átfogó

19 *Formateremtő elvek a költői alkotásban. A novellaelemzés új módszerei*. Mindkettő Budapest 1971-ben, Hankiss Elemér szerkesztésében jelent meg.

20 Kálmán C. György: *Az irodalom mint beszédaktus*. Budapest, 1990, *Te rongyos (elm)élet!* Budapest, 1998; Odorics Ferenc: *Beszédhelyzetben*. Budapest, 1993, *Posztmagyar*. Budapest, 1995, *Az empirizmustól a KONstruktivizmusig*, Budapest, 1996; Bezeczký Gábor: *Relationship of Metaphor and Narration and the problem of Linguistic: Homogeneity*. Budapest, 1995, *A Szindbád előtt. Krády egyik elbeszéléstípusának jellemző vonásai*. Budapest, 1996.

21 Ennek első kiadványa Bonyhai Gábor összegyűjtött munkái. Szerk.: Veres András. Budapest, 2000.

összehasonlító vizsgálatának érdekében 1962-ben megrendezett budapesti konferencia, valamint a konferencia aktáit közlő *La littérature comparée en Europe orientale* (1963) című kötet megalapozta az intézet nemzetközi tekintélyét. Jórészt személyi okok (nyugdíjazások, eltávozások) miatt a sokat ígérő kezdet után az osztály az 1970-es években elsorvadt.

A kis létszámú új osztály (2-3 munkatárs) elsődleges feladatának azt tekinti, hogy a régió összehasonlító vizsgálatának magyarországi központjává váljék. Ezért nemcsak azokat az irodalmakat vonta be a vizsgálatba, melyeknek szakértői vannak az osztály tagjai között (a szláv és a balti irodalmak), hanem azokat is, melyekre külső erőket kellett felkérni (román, észt). Ily módon sikerült megteremteni a feltételeket a komplex-szintetikus kutatásra, amelynek végső célja a régió összehasonlító irodalomtörténetének megírása. Az elkészült tanulmánykötetek és monográfiák²² mellett az osztály legfontosabb eredménye, hogy meghatározó szerepet játszik a fiatal kutatók nevelésében.²³

A közép- és kelet-európai kutatások summázata az 1990-ben megjelent *Keresztirányok* című tanulmánygyűjtemény, amely felöleli a térség 19. és 20. századi művelődéstörténetének csaknem egészét – érintve és értelmezve a legfontosabb irodalmi irányzatokat.

Az osztály nemzetközi kapcsolatai gyors ütemben épültek ki, emellett termékeny kapcsolat jött létre számos rokon intézettel vagy tanszékekkel. A közös munkálatok és rendszeresen ismétlődő kétoldalú konferenciák közül kiemelkedik az 1998-ban rendezett, a cseh–magyar irodalmi kapcsolatok egészét áttekintő tudományos konferencia, amelynek anyaga *Bohemia et Hungaria* címmel jelent meg.

Bibliográfiai Osztály

Az osztály 1957-ben alakult meg Kemény G. Gábor vezetésével, akit e tisztségben 1962-től Gerézy Rabán, 1965-től Vargha Kálmán, majd 1985-től Kókay

²² 1992-ben jelent meg az *Áttűnések. A századforduló irodalma Közép- és Kelet-Európában* c. gyűjteményes kötet, amely az első kutatási ciklus eredményeit mutatja be. Ezzel párhuzamosan láttak napvilágot az osztály fiatal munkatársaink önálló monográfiái: Berkes Tamás: *Senki sem fog nevetni*. Budapest, 1990; Balogh Magdolna: *Kiúttalan utakon. A katasztrofista irodalom Közép- és Kelet-Európában*. Budapest, 1993; Krasztev Péter: *Ismét újra kell születnünk. A szimbolista irányzat a közép- és kelet-európai irodalmakban*. Budapest, 1994; Bojtár Endre (szerk.): *Kelet-Európa vagy Közép-Európa*. Budapest, 1993, *Bevezetés a baltisztikába*. Budapest, 1997 (1999-ben angolul is).

²³ A műhely legbensőbb köréhez tartozó öt munkatárs szerzett tudományos minősítést: Berkes Tamás, 1991; Krasztev Péter, 1994; Pálfalvi Lajos, 1994; Balogh Magdolna, 1995; Simona Kolmanova, 1998.

György követett. A kezdeti kisebb-nagyobb irodalomtörténeti bibliográfiai munkálatok és feladatok elvégzése után, az 1960-as években bontakozott ki az a nagyméretű, a tudományág történetében példátlan, összegző bibliográfiai vállalkozás, amelynek célja az eddigi magyar irodalomtörténeti szakirodalom teljes összegyűjtése, rendezése és sorozat keretében való publikálása volt *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* címmel.²⁴ A bibliográfia irodalomtörténeti monográfiákat, tanulmányokat, cikkeket és kritikákat, valamint kritikai kiadásokat, életműsorozatokat és jegyzetekkel ellátott szövegkiadásokat vesz figyelembe. Az 1970 előtti szakirodalom a nagy irodalomtörténeti korszakok szerint osztályozták, ezen belül általános és személyi részre tagolva.

Az 1970–90 közötti irodalomtörténeti szakirodalom az OSZK éves bibliográfiai összeállításai tartalmazzák. Az 1991–95 és az 1996–2000 közötti évek irodalomtörténeti bibliográfiájának elkészítése jelenleg folyik a Bibliográfiai Osztályon.

Könyvtár

Az intézet könyvtárának alapja az 1895-ben létrehozott Eötvös Collegium könyvtára. A gyűjtemény történeti magját *br. Eötvös József* könyvtára adta, melynek katalógusa meg is jelent.²⁵

A könyvtár az 1950-ben megszüntetett Eötvös Collegiumtól a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárához került, majd 1956-ban az Irodalomtudományi Intézet szakkönyvtára lett. A könyvtár vezetője Szőke Sándor (1956–63), Bor Kálmán (1963–73), Vujicsics D. Sztoján (1973–75), Stoll Béla (1975–77) és Németh Miklós (1975–86) volt. Jelenlegi vezetője Németh S. Katalin (1986-tól).

A könyvtár állománya a tervszerű gyarapítás eredményeképpen jelenleg mintegy 160 ezer kötet. A már nem élő folyóirat-évfolyamok megőrzése mellett 250 periodika új számai gyarapítják az állományt.

A könyvtár gyűjtőköre az irodalomtudomány valamennyi szakágazata (kiemelt fontossággal a kortárs magyar szépirodalom, az összehasonlító iroda-

²⁴ A bibliográfia valamennyi kötete megjelent: I. 1772-ig. (Stoll Béla, Varga Imre, V. Kovács Sándor), 1972; II. 1772–1849 (Kókay György), 1975; III. 1848–1905 általános rész és személyi rész A–G (H. Törő Györgyi, Nagy Miklós, Tóador Ildikó), 1990; IV. 1849–1905 és személyi rész H–Zs. (Tóador Ildikó), 1997; V. 1905–1970 Általános rész (B. Hajtó Zsófia), VI. 1905–1945 személyi rész A–K (Botka Ferenc, Vargha Kálmán), 1982; VII. 1905–1945 személyi rész L–Zs (Botka Ferenc, Vargha Kálmán), 1989; VIII. 1945–1970 személyi rész (Botka Ferenc), 1991.

²⁵ Gángó Gábor: *Eötvös József könyvtára*. Budapest, 1995.

lomtörténet, az irodalomelméleti és a reneszánsz-kutatás). Társadalomtudományi szakkönyvtári funkciójából adódóan és a lehetőségek függvényében naprakészen gyűjti a legfontosabb magyar és külföldi humán tudományi szakirodalmat. A külföldi kiadványok beszerzésében jelentékeny szerepe van a nemzetközi csereforgalomnak. Az 1980-as évek végétől a költségvetési megszorításokat elsősorban a külföldi folyóiratok és könyvek beszerzése sínylette meg.

Összintézeti programok

Klasszikus életművek kritikai kiadásai

A klasszikus magyar irodalom szövegkorpusza nemzeti kulturális örökségünk értékes, elidegeníthetetlen része. Ennek tudatában a magyar nyelvű, magyarországi vagy a magyar irodalom szempontjából fontos szövegek, források, dokumentumok felkutatása, feldolgozása és szövegkritikai igénnyel történő közreadása az intézet alapfeladata, amelyet tematikai és időrendi illetékesség alapján osztályai végeznek. Noha az utóbbi években az egyetemek kutatóbázisán örvedetesen megszorodott a szövegkiadó műhelyek száma, az intézet máig elsőnek számít közöttük. Saját tudományos kapacitása mellett – együttműködve az MTA Textológiai Munkabizottságával – számon tartja és szervezi más kutatóhelyek, elsősorban az országos közgyűjtemények munkatársainak ilyen irányú tevékenységét.²⁶ A tematikus vagy egy-egy korszakra vonatkozó sorozatok mellett az intézet gondozza a 15–16. századi nagy írói életművek kritikai kiadásainak tekintélyes hányadát.²⁷

26 Emellett módszertani központként is funkcionál: folyóirata, a *Helikon*, 1989-ben és 1998-ban adott áttekintést magyar nyelven a nemzetközi textológia legújabb irányzatairól, módszereiről és törekvéseiről.

27 Neveken és a történeti időrendet követve: nemzetközi tudományos érdeklődésre tarthat számot az első, országghatárokon túl is ismert magyar költő, Janus Pannonius négy kötetre tervezett, munkában lévő és a felfedezésre váró humanista, Nicasius Ellebodus szövegkritikai, kommentált kiadása. Az egész Európában ismert humanista, Dudith András leveleinek sorozatából négy kötet már elhagyta a sajtót, a 16. és 18. századi költészet sorozatainak részletes leírását pedig külön adják ki. II. Rákóczi Ferenc műveinek hat kötetet kitöltő edíciójából négy már megjelent. Mikes Kelemen hasonló terjedelmű életműve elkészült (I–VI. kötet), és előrehaladt a magyar felvilágosodás első nagy, meghatározó író- és gondolkodóegyénsége, Bessenyei György műveinek tízkötetes kiadása. Újrindult Petőfi Sándor verseinek tudományos közreadása (a kritikai kiadás új folyama a III. kötetnél tart); a levelezés sajtó alá rendezésével folytatódik Arany János életművének áttekintése. Vörösmarty Mihály húsz kötetben kibocsátandó életművéből már csak a pótlások és a mutatók vannak hátra. Az újabban megindított kritikai

Az 1990-es években a tudományfinanszírozás és a könyvkiadás új formáinak megjelenésével az intézet textológiai munkájának szerkezete is megváltozott. Az állami tudományfinanszírozás helyébe a kutatási támogatások lehetőségeinek kibővülése lépett: az alapítványok és más tudománytámogatási formák pályázati rendszere. Ugyanakkor, kis nyelvterületről – és nemzeti irodalomról – lévén szó, a textológia a nemzetközi projekteken való részvétel mellett is elsősorban nemzeti tudományszervezési és finanszírozási feladat maradt. Az intézet mint textológiai műhely és módszertani bázis a jövőben nem térhet ki az elektronikus rögzítéstechnikák és kiadások, közlési formák kínálta új lehetőségek elől sem.

A magyar irodalomtudomány és kritika története

E vállalkozás megindítását már az 1960-as évek közepén kezdeményezték, ám a munka csak a hetvenes évtizedben vette kezdetét. Tárgya a magyar irodalmi gondolkodás története, vagyis annak kutatása, hogy a középkortól a 20. századig az egyes korszakokban az író és az olvasó mit gondolt az irodalomról, milyen kritériumok szerint ítélte meg annak egyes rétegeit, és milyen megfontolások alapján készültek az irodalomtörténetek és az irodalmi kritikák.

Tekintettel arra, hogy ez a terület a magyar irodalomtudományban szinte teljesen feltáratlan volt, és hiányzott szinte minden alapkutatás, a program összefoglaló kézikönyv helyett egyéni monográfiák összefüggő sorozatában valósul meg. Első lépésként a 19. század végéig terjedő hosszú időszak köteteinek megtervezésére került sor, s a munka végzésére Tarnai Andor vezetésével külön munkacsoport szerveződött. Tarnai halála után az irányítást Szörényi László vette át. 1986-ban megkezdődött a 20. század első felét – az anyag gazdagsága miatt immár irányzatonként – tárgyaló kötetek előkészítése Tverdota György irányításával. Az elkészült kötetek publikálására *Irodalomtudomány és kritika* címen új könyvsorozat indult.²⁸

---

kiadások (Babits Mihály, Kölcsey Ferenc oeuvre-je és Madách Imre fő művének, *Az ember tragédiájának* szinoptikus kiadása) már a munkahipotézis fázisában hasznosították az újabb szövegkritikai iskolák módszertani eredményeit.

- 28 Tarnai Andor: *A magyar nyelvet írni kezdik*. Budapest, 1984; Bartók István: *Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk*. Budapest, 1998; Csetri Lajos: *Egység vagy különbözőség*. Budapest, 1990; Fenyő István: *Az irodalom republikájáért*. Budapest, 1976; Fenyő István: *Valóságábrázolás és eszményítés*. Budapest, 1990; Korompay H. János: *A 'jellemzetes' irodalom jegyében*. Budapest, 1998; Németh G. Béla: *A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitívizmus korában*. Budapest, 1981;

Sajtótörténet

Az 1970-es években kezdődtek meg a négy kötetre tervezett magyar sajtótörténeti kézikönyv munkálatai. A vállalkozás során első ízben került sor arra, hogy időszaki sajtónkról részletes és ugyanakkor összegező feldolgozás készüljön. A munkát számos előtanulmány és egy 1972-ben megjelent sajtótörténeti bibliográfia előzte meg.²⁹ A sorozat első kötete a 18. század, valamint a magyar felvilágosodás és reformkor hírlap- és folyóirat-irodalmáról nyújt képet, megvilágítva a sajtónak a kor politikai, irodalmi és kulturális életében betöltött fontos szerepét. A második kötet, amely 1892-ig tárgyalja a sajtótörténetet, két részben jelent meg.³⁰ A kötetek főszerkesztője Szabolcsi Miklós, sorozatszerkesztője Dersi Tamás, majd Vásárhelyi Miklós volt. Az elkészült kötetek a 18–19. századi magyar sajtóról olyan összefüggő feldolgozást adtak, amely az e századokkal foglalkozó sajtótörténészekén kívül a történészek, irodalomtörténészek és művelődéstörténészek számára is alapvető jelentőségű. Az 1980-as évek végétől az anyagi források megszűnte és a szükséges munkatársi gárda hiánya miatt a sajtótörténeti kutatás megakadt.

Értéktudományi kutatás

1974-ben alakult meg az Értéktudományi Kutatócsoport, amely arra vállalkozott, hogy az 1945 utáni magyar novellairodalom értékorientációs szövegelemzését elvégezve megkísérelje fölmérni a szépprózánkban tükröződő értékszempléleti változásokat. A program irányítója 1981-ig Kenyeres Zoltán, majd Veres András volt.

E vizsgálatot az a megfontolás hívta életre, hogy a művek szövegében megjelenő értékek egzakt módon kimutathatók, ezáltal megbízható ismereteket nyújthatnak. Mivel hasonló vizsgálatra külföldön sem igen van példa, mintegy fél évtizedet vett igénybe a módszer kialakítása.³¹ A kutatás módszertanának kidolgozásában orosz-

Kecskés András: *A magyar verselméleti gondolkodás története*. Budapest, 1991. Sorozaton kívül jelent meg egy háromkötetes kritikátörténeti antológia és áttekintés Sötér István szerkesztésében (*A magyar kritika évszázadai I–III*. Budapest, 1981), Dávidházi Péter alapozó műve pedig Arany János kritikai munkásságát elemzi (*Húnyt mesterünk*. Budapest, 1992).

²⁹ *A magyar sajtótörténet irodalmának válogatott bibliográfiája*. Budapest, 1972.

³⁰ *A magyar sajtó története 1705–1848*. I. Szerk. Kókay György. Budapest, 1979; *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867 és II/2. 1867–1892*. Szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Budapest, 1985.

³¹ A kutatás első szakasza Kenyeres Zoltán programtanulmányától (*Literatura*, 1974) a módszertani útmutató és értékcatalogus kidolgozásáig (*Literatura*, 1979) tartott.

lánrésze volt a szociálpszichológus Mérei Ferencnek, aki az értéknek az emberi viselkedést orientáló szerepéből indult ki. Az értékkatalógust számos próbaelemzés alapján állították össze.³² Kidolgozását követően előbb az 1945 és 1968 közötti időszak novellatermésének értékszociológiai vizsgálatát végezték el, majd 1980-ig, végül 1992-ig elemezték a magyar széppróza értékszemléletét (a kutatás később kiterjedt a regényekre is). A kutatócsoport több hazai és nemzetközi³³ tudományos ülésen beszámolt munkájáról, és számos tanulmány jelentetett meg.

Kultusz történeti kutatás

A munkaközösség 1989-ben alakult Dávidházi Péter és Tverdota György vezetésével az irodalmi élet kultikus jelenségeinek kulturális antropológiai kutatására. Fő célja annak vizsgálata volt, honnan ered a nagy íróknak és műveiknek szentelt nyelvi és rituális tiszteletadás társadalmi szokásrendje, milyen lappangó vallási ősmintákat követ, hogyan hat az irodalmi művek értelmezésének és értékelésének módozataira, és milyen politikai kisajátításnak lehet kitéve. A csoport számos hazai és egy nemzetközi konferencián mutatkozott be, amelyeket az utóbbi években többnyire a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen rendez meg.³⁴ A munkatársaknak mind itthon, mind külföldön jelentek meg önálló köteteik.³⁵

A magyar–olasz kapcsolatok kutatása

A nagy nyugati irodalmak és a világirodalmi kapcsolatok kutatása meghaladná egy kutatóhely erejét, ezért ilyen jellegű munkákra az intézetben csak alkalmilag kerül-

32 *Térkép, repedésekkel. A társadalmi értéktudat változásai novellaelemzések tükrében.* Budapest, 1982.

33 AILC X. kongresszusa, 1982; FILLM XVI. kongresszusa, 1984.

34 Az első *Irodalom és kultuszképződés* címmel zajlott le, és anyaga az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1990/3. számában jelent meg. A második, immár nemzetközi konferencia előadásaiából nőtt ki a Klaniczay Tibor emlékének szentelt, Dávidházi Péter és Karafiáth Judit szerkesztette angol-francia nyelvű *Literature and Its Cult: an Anthropological Approach / La littérature et ses Cultes: Approche anthropologique* c. kötet. A harmadik nyomán jelent meg 1994-ben a Kalla Zsuzsa által szerkesztett *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*. A negyedik konferencia kötete, szintén Kalla Zsuzsa gondozásában, a *Kegyelet és irodalom. Kultusz történeti tanulmányok* (Budapest, 1997).

35 Dávidházi Péter: *Isten másodszülöttje. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989; Dávidházi Péter: *The Romantic Cult of Shakespeare: Literary Reception in Anthropological Perspective.* London: Macmillan és New York: St. Martin's Press, 1998; Tverdota György: *A komor föltámadás titka. A József Attila-kultusz születése.* Pannonica Kiadó, Budapest, 1998.

hetett sor. Kivételt alkot az olasz kapcsolatok feltárása, értelmezése, melynek megszervezésére az MTA adott megbízást. 1969-ben megállapodás jött létre az Akadémia I. és II. Osztálya, valamint a velencei Fondazione Giorgio Cini között a magyar–olasz kapcsolatokról Velencében és Budapesten felváltva tartandó konferenciákról. Ezek a tanácskozások korszakok szerint haladva a magyar–olasz kulturális kapcsolatok teljes ezeréves történetét hivatottak áttekinteni, valamint az eddigi ismereteket új kutatások eredményeivel gazdagítani. Ez az interdiszciplináris munka azért vált végül teljesen az intézet feladatává, mert más akadémiai intézetek a szervezését nem vállalták, s mivel a magyar–olasz kapcsolatok kutatása itt nem volt előzmény nélküli.³⁶ A konferenciák sora 1970-ben kezdődött.³⁷ Minden konferencia előadásai külön kötetben jelentek meg felváltva a két országban, olasz nyelven.

Részvétel az európai összehasonlító irodalomtörténet munkájában

Az AILC felkérésére az intézet kezdeményező szerepet vállalt egy európai összehasonlító irodalomtörténet munkálatainak elindításában. Tervezetét a társaság 1967. évi belgrádi kongresszusa elfogadta, létrehozta a munka irányítására hivatott Koordinációs Bizottságot, amelynek titkárává Vajda György Mihályt választotta. Ettől kezdve egészen 1982-ig az *Histoire comparée des littératures de langues européennes* Koordinációs Bizottságának titkársága az intézetben működött. A nemzetközi szervezőmunka mellett a munkatársak a felvilágosodás és a reneszánsz időszakról szóló kötetek elkészítését vállalták. Így jött létre a *Le tournant du siècle des Lumières 1760–1820. Les genres en vers des Lumières au Romantisme* (1982) Vajda György Mihály szerkesztésében, valamint az *Époque de la Renaissance, I. L'avènement de l'esprit nouveau 1400–1480* (1988) Klaniczay Tibor, Eva Kushner (Toronto) és André Stegmann (Tours) közös irányításával. Ez utóbbi egyike annak a négy kötetnek, mely az európai összehasonlító irodalomtörténeten belül a reneszánsz irodalmát

36 *Italia ed Ungheria. Dieci secoli di rapporti letterari.* Szerk. Horányi Mátyás és Klaniczay Tibor. Budapest, 1967.

37 Velencében a reneszánsz kérdéseiről volt szó, amit 1973-ban ugyanerről a korszakról újabb tanácskozás követett Budapesten. Ezután a tématerv a következőképpen alakult: barokk (Velence, 1976), Árkádia és felvilágosodás (Budapest, 1979), nép, nemzet, történelem 1789-től 1850-ig (Velence, 1982), dekadentizmus és avantgárd (Budapest, 1986), középkor (1990). Ez utóbbi konferencia külön egynapos programmal egészült ki a Mátyás-jubileumra való tekintettel. A soron következő összejövetelekre ismét Budapesten került sor a modern korszakról (1993). Az eddigi utolsó tanácskozás 1998-ban Velencében a késő középkor és reneszánsz itáliai és magyarországi klasszikus örökségével foglalkozott.

hivatott megszerezni. Az első kötet a szerkesztők és több mint negyven (köztük magyar) szerző közös munkája volt, a többi három munkálatait – a közös felelősség megtartásával – megosztva irányították a szerkesztők. Az intézetre a késő reneszánsz és a manierizmus időszakát tárgyaló IV. kötet (1560–1600) elkészítése hárult. A munkában csaknem ötven tudós vett részt nyolc különböző országból, köztük számos magyar reneszánsz-kutató.³⁸

Az intézet kiadványsorozatai

Varjas Béla alapította (1959) és haláláig (1985) ő szerkesztette a *Bibliotheca Hungarica Antiqua* sorozatot, amelyben 16–17. századi hungarica nyomtatványok látnak napvilágot faksimile kiadásban, a kiadványt és szerzőjét tudományos igénnyel ismertető tanulmányokkal, angol, esetenként német és angol summázattal. 1985-ig 12 kötetet jelent meg.³⁹ A sorozat mostani szerkesztője Kőszeghy Péter. Noha az elsődleges cél az irodalomtörténeti vagy könyvészeti szempontból kiemelkedő jelentőségű, sokszor csak egyetlen példányban létező munkák hozzáférhetővé tétele a kutatás számára, e bibliofil kiadványok számos esetben a nagyközönség érdeklődését is felkeltik. A jövőben az intézet évi egy-két kötet megjelentetését tervezi.⁴⁰

A *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* sorozatot 1992-ben bekövetkezett haláláig Pirnát Antal, majd Pajorin Klára és Szörényi László szerkeszti. A sorozat közép-európai szerzőktől való, közép- és reneszánsz kori latin nyelvű, publikálatlan vagy nehezen hozzáférhető művek és életművek kiadását tűzte ki célul. Túlnyomórészt magyar vagy Magyarországon tevékenykedő szerzők munkái látnak benne napvilágot. Alapítója Juhász László volt (1930), aki 1946-ig közel 40 kötetet, illetve füzetet adott ki. Három évtizedes szünet után a Reneszánsz-kutató Osztály új életre keltette *Series Nova* címmel, és 1976 óta 12 köte-

38 *Époque de la Renaissance (1400–1600), Tôme IV: Crise et essors nouveaux (1560–1610)*. Edited by Tibor Klaniczay, Eva Kushner and Paul Chavy, 1999, Amsterdam, Comparative History of Literatures in European Languages, 13, John Benjamins Publishing Company, 780 p.

39 Többek közt Sylvester János *Új testamentum magyar nyelven* című munkája, Heltai Gáspár *Cancionaléja*, a *Hoffgreff-énekeskönyv*, Johannes Sambucus *Emblemata* című műve stb. Az utóbbi 14 évben további 19 kötet jelent meg, mint például Sylvester János *Grammatica Hungarolatinája*, Werbőczy egy eddig ismeretlen tízparancsolat-kommentárja, az ún. *Nádasdy-Mausoleum*, Székely István *Zsoltárkönyve*, Balassi Bálint verseinek bécsi kiadása, Esterházy Pál munkái.

40 A közeljövő (2000–01) tervei között két nagyszabású munka kiadása szerepel: Pázmány Péter: *Isteni igazságra vezérő kalauz* és Bornemisza Péter: *Foliopostilla*. A könyveket, melyek mindegyike több mint ezer oldal, a sorozat szerkesztője millenniumi kiadványnak szánja.

tet jelentetett meg.⁴¹ Az egyes kötetek bevezetései és jegyzetei latin vagy valamely modern idegen nyelven készülnek. Számos további mű kiadása van előkészületben, többek között Andreas Dudith levelezésének (7 kötet) közreadása (a Lengyel Tudományos Akadémiával együttműködésben), valamint Janus Pannonius összes műveinek kritikai kiadása.

A *Bibliotheca Unitariorum* sorozat eredendő célja azoknak az eszmétörténeti szempontból kiemelkedő fontosságú nyomtatványoknak újra megjelenítése faksimile kiadásban, amelyek az antitrinitarizmus jegyében születtek a 16–17. században, s amelyekből csupán egy-egy példány maradt fenn magyarországi vagy európai könyvtárakban. A sorozatot a Jan van Goudoever elnökletével működő és Amszterdamban székelő Fundation Bibliotheca Unitariorum adja ki, s a munkát egy nemzetközi tekintélyekből álló bizottság (International Advisory Council) irányítja.⁴² A sorozatot haláláig Dán Róbert szerkesztette, munkáját Fabinyi Tibor, majd Balázs Mihály vette át. Az 1582-ben napvilágot látott *Défensio Francisci Davidis* újrakiadását Balázs Mihály, az 1568-ban publikált *De falsa et vera unius dei... cognitione* újra megjelenítését Pirnát Antal látta el előszóval. A sorozat újabban már fontos unitárius kéziratok kiadására is vállalkozik, legutóbbi kötete Jacobus Paleologus *Disputatio Scholastica* című munkáját tartalmazza. E kötet Juliusz Domański és Lech Szczucki gondozásában látott napvilágot. A sorozat legújabb vállalkozása Kénesi Tőzsér János és Uzoni Fosztó István *Historia ecclesiastica unitaria* című kéziratok munkájának megjelenítése, amelyet Káldos János gondozott. Előrehaladott állapotban vannak a 3. kötet munkálatai is, amelyek a 16–17. század fordulójának antitrinitáriusaira koncentrálnak.

Bibliotheca Dissidentium Répertoire des Non-Conformistes Religieux des Seizième et Dix-Septième Siècles: A strasbourgi protestáns egyetemen Marc Lienhard professzor irányításával működő kutatócsoport (GRENEP) adja ki azt a sorozatot, amely bibliográfiákat közöl a 16–17. századi, vallási szempontból nonkonformistának minősülő, azaz az Európa-szerte bevett nagy felekezetek egyikéhez sem tartozó személyiségekről. Klaniczay Tibor kezdeményezésére 1984-től bekapcsolódtak a munkába a heterodox áramlatok magyarországi kutatói is. A vállalkozás magyarországi referense s az itteni személyiségeket feldolgozó kötetek gondozója Balázs Mihály lett. Eddig két magyarországi kötet jelent meg *Ungarländische Antitrinitarier* I–II. címmel, amely a korai

⁴¹ Köztük a Bonfini-kiadás zárókötetét, Thuróczy János krónikáját, Vitéz János műveit, Petrus Ransanus magyar történeti művét, Johannes Bocatius összes munkáit: az úgynevezett *Pécsi beszédeket* (középkori magyar sermo-gyűjtemény).

⁴² A tanács elnöki tisztét haláláig Klaniczay Tibor töltötte be.

antitrinitarizmus kevésbé ismert alakjainak (Arany Tamás, Basilius István, Császmái István, Egri Lukács, Elias Gczmidele) munkáit öleli fel. A második, teljes egészében Enyedi Györgynek szentelt kötet 1993-ban Káldos János összeállításában látott napvilágot.

Humanizmus és Reformáció: A reneszánsz-kutatás megszervezése, illetve a Reneszánsz-kutató Osztály létrejötte nyomán szükségessé vált egy olyan publikációs fórum, amely lehetővé teszi a magyarországi reneszánsz, humanizmus és reformáció kérdéseiről készült monográfiák és értekezések közreadását. Így indult meg 1973-ban Klaniczay Tibor szerkesztésében a sorozat. Köteteinek tematikája a lehető legváltozatosabb, de leginkább az eszme- és művelődéstörténeti tárgy dominál, különös tekintettel a reformáció irányzataira és a nyomában fellépő eretnekségekre.⁴³ A sorozatban jelent meg a magyar reformáció nagy történetírójának, Zoványi Jenőnek a magyar protestantizmus 16. századi történetéről szóló posztumusz összefoglaló munkája. Az egyes kötetek függelékében számos fontos forrásszöveg is közlésre kerül angol, francia, német vagy olasz összeggzéssel. Az irodalom- és tudománytörténeti kötetek a sorozat reprezentatív darabjai: Pirnát Antal műve Balassi Bálint poétikájáról vagy Klaniczay Tibor félbemaradt úttörő szintézise: *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete*. A sorozat jelenlegi főszerkesztője Jankovics József.

A *Studia Humanitatis* könyvsorozat célja, hogy az egyetemes tudományosság számára hozzáférhető nyelven közreadja a magyar reneszánsz-kutatásnak azokat az eredményeit, amelyek nemzetközi érdeklődésre is számot tarthatnak. Műfaji tekintetben a kötetek nem egyneműek: van köztük egyéni monográfia, kollektív munkával készült tanulmánykötet, konferenciakötet, katalógus.⁴⁴ A sorozatot haláláig Klaniczay Tibor szerkesztette, munkáját Jankovics József vette át.

A *Régi Magyar Költők Tára*, amely jelenleg három sorozatban jelenik meg, igen régi hagyományra visszamenő vállalkozás. Toldy Ferenc már a múlt század közepén előkészítette a régi magyar költészet összes emlékének közzétételét. Halála után Szilády Áron, majd Dézsi Lajos folytatta munkáját, s 1877–1930

43 Antitrinitarizmus, szombatosság. Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció*, illetve Balázs Mihály két monográfiája az erdélyi és Erdélyen kívüli unitarizmusról.

44 Külön említésre érdemes *Csapodi Csaba* angol nyelvű munkája a Corvina-könyvtár történetéről és állományáról; magyar és szovjet kutatók közös tanulmánykötete *La littérature de la Renaissance* címen; a Dávid Ferenc halálának évfordulója alkalmából 1979-ben rendezett s a Mátyás király halála 500. évfordulója alkalmával megtartott nemzetközi konferencia anyaga. Megjelenés előtt áll a Kolozsvárott rendezett nemzetközi Enyedi György-konferencia anyagát tartalmazó kötet.

között 9 kötetet tettek közzé, 1-et a középkor, 8-at a 16. század verseivel.⁴⁵ Ezután a sorozat munkája hosszú időre abbamaradt, folytatása 1959-ben le is került a napirendről, s csak az 1980-as években teremődtek meg a feltételek a munka újraindításához. A *XVI. század* sorozat célja a 16. század magyar nyelvű költészetének teljességre törekvő közzététele. Balassi Bálint műveinek kritikai kiadása a sorozatból kiemelve, külön jelenik meg.⁴⁶ A *XVII. század* sorozatban 1959–99 között 16 vaskos kötet jelent meg, amelyek a század költői emlékeit időrendben, illetve tematikus csoportosításban (szerelmi költészet, szombatos és katolikus egyházi énekek stb.) tartalmazzák. Önálló kötetben teszik közzé egy-egy jelentősebb szerző (Szenci Molnár Albert, Szentmártoni Bodó János, Beniczky Péter és mások) összes verseit. A sorozat szerkesztője Stoll Béla volt, majd az ő nyugdíjba vonulása óta Jankovics József. A *XVIII. század* sorozatot Bíró Ferenc szerkeszti.

Régi Magyar Drámai Emlékek – XVIII. század. Magyarországon harmadfél évszázadon át, a 18. század végéig folyamatos színjátszás csak az iskolákban folyt. Ez nevelte, szórakoztatta a közönséget, formálta a drámaírókat, rendezőket és színészeket, ez készítette elő a 18. század végén meginduló magyar nyelvű világi színjátszást. Mindeddig azonban az iskolai színjátszás emlékeinek csak töredékét ismertük. Ezért vált fontossá a 17. századi anyagot publikáló kiadvány, az RMDE XVII. századi két kötete után a magyar nyelvű iskoladramák hozzáférhetővé tétele. A sorozat szerkesztője Kilián István és Varga Imre.

A Magyar Irodalomtörténet-írás Forrásai – Fontes ad Historiam Litterariam Hungariae Spectantes sorozat, melyben már több mint 13 kötet látott napvilágot, a magyar irodalomtörténet-írás publikálatlan vagy nehezen hozzáférhető forrásanyagát teszi közkinccsé a kritikai kiadás igényeihez közel álló, szakszerűen jegyzetelt és magya-

⁴⁵ Az RMKT I. kötetét, amely a középkori magyar nyelvű verses emlékeket 1526-ig foglalta magában, 1877-ben Szilády Áron (1837–1922), majd 1921-ben, kibővítve és más elvek szerint Horváth Cyrill (1865–1941) tette közzé. Az ezt követő további kötetek 16. századi irodalmi szövegeket tartalmaznak. A sorozat sokáig utolsó, VIII. kötetét Dézsi Lajos 1930-ban jelentette meg. A folytatással Varjas Bélát bízta meg, aki ugyan elkészítette a IX. kötet kéziratát, de az 1945 elején, Budapest ostromakor odaveszett.

⁴⁶ Az 1990-ben megjelenő IX. kötetet, amely az 1567–77 közötti esztendőök énekeit foglalja magában, Varjas Béla szerkesztette, aki azonban a kézirat nyomdába kerülésekor már nem volt az élők sorában, így a még hátralévő szerkesztői munkát Stoll Béla végezte el. A sorozat szerkesztését ezután Szentmártoni Szabó Géza vette át. Az 1996-ban kiadott X. kötetet, amely Czobor Mihály *Theagenes és Charidia* című verses szerelmi regényét tartalmazza, Kőszeghy Péter rendezte sajtó alá. Legutóbb 1999-ben a XI. kötet jelent meg Ács Pál gondozásában. Ez az 1579–88 között keletkezett énekszövegeket foglalja magában.

rázott kötetekben.⁴⁷ Szerkesztője eredetileg Somogyi Sándor, Tóth Dezső, majd Lukácsy Sándor, akitől 1989-ben Dávidházi Péter vette át a feladatot.

Az *Irodalomtörténeti Könyvtár* könyvsorozat célja a magyar irodalomtörténet különböző kérdéseiről szóló nagymonográfiák kiadása.⁴⁸ Az 1957-ben indult sorozat első tíz kötetét Sőtér István, majd a 11–28. kötetet az ő elnökleivel egy szerkesztőbizottság (Béládi Miklós, Horváth Károly, Klaniczay Tibor, Szabolcsi Miklós) szerkesztette. 1972-ben az intézet átadta a sorozatot a MTA Irodalomtudományi Bizottságának, mely Czine Mihályra bízta a szerkesztést. Halála (1999) óta a sorozatszerkesztői tiszttal nincs betöltve.

Az 1955 óta megjelenő *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozat elsődlegesen a magyar irodalom történetével, kiemelkedő alkotóinak pályájával vagy pályájuk egy-egy részkérdésével, a magyar irodalom külföldi fogadtatásával, esetenként más irodalmak hazai recepciójával, verstörténeti és verstani problémákkal, magyar eszme-, sajtó- és kultúrtörténeti kérdésekkel foglalkozó, kisebb terjedelmű, a tizenöt szerzői ívet általában meg nem haladó monografikus jellegű munkák publikálásához biztosít teret. A jelzett tematikai körön kívül a sorozat, különösen a kezdeti időszakban, több filológiai dolgozat, illetve dokumentum-összeállítás megjelenését tette lehetővé.⁴⁹

A *Kortársaink* sorozat, amelynek elindítója Béládi Miklós, az intézet főmunkatársa és Juhász Béla, a debreceni egyetem docense volt, a kortárs magyar írók életművének népszerű monografikus feldolgozására vállalkozott. A cél elérését némiképp megnehezítette, hogy a monográfiák tárgyválasztását olykor külső

47 Az eddig kiadott kötetek jelentős része 19. századi szerzők levelezését ölelte fel (Erdélyi Jánosét, Tompa Mihályét) vagy ifjúkori írásait (pl. Kölcseyét), valamint múlt századi irodalmáraink filozófiai és esztétikai értekezéseiből (Kölcsey, Erdélyi János) adott teljességre törekvő gyűjteményt. Egy-egy klasszikusunknak szinte teljes életműve itt jelent meg (pl. Erdélyi Jánosé).

48 A megjelent kötetek között vannak egy-egy nagy író életéről és műveiről szóló portrémonográfiák (pl. Zrínyi Miklós, Apáczai Csere János, Berzsenyi Dániel, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Szabó Dezső, József Attila); műfaj történeti munkák (pl. a magyar világi líra kezdetéről, a 18. századi hírlap- és folyóirat-irodalomról, a magyar regény kezdetéről, a 20. század eleji műfordítás-irodalomról); korszakáttekintések (pl. a Világos utáni időszakról), illetve egyes részletkérdésekről szóló művek (pl. Petőfi a szabadságharcban, a prózaíró Petőfi).

49 A sorozat első szerkesztője Szauder József volt, akitől a szerkesztés munkáját 38 füzet megjelenése után 1963-ban, mindössze egy évre, Horváth Károly vette át. Ő volt gondozója a 39–42. füzeteknek, majd a 43–51. számúaknak Bodnár György és Szabolcsi Miklós. 1967-től 1992-ig, az 52. számtól a 126. számig a sorozatszerkesztői feladatokat Bodnár György látta el, akinek helyére a sorozat 127. számától kezdődően Fenyő István lépett.

szempontok is motiválták. Az évek során a sorozat kötetei hozzájárultak a modern műelemző eljárások hazai meghonosításához. Béládi Miklós elhunytá után a sorozat szerkesztését Rónay László folytatja.⁵⁰

Az *Új Magyar Múzeum* sorozat 1956-ban indult, munkáját kezdetben szerkesztőbizottság irányította, majd a sorozatszerkesztői tisztséget Diószegi András és Vargha Kálmán, később Diószegi András és Illés László töltötte be. A 12. kötettől az egyedüli sorozatszerkesztő Illés László volt. A sorozat a 20. században keletkezett, nehezen hozzáférhető, főleg kéziratos és másodsorban sajtóban közölt anyagokat (írói dokumentumokat, kéziratföredékeket vagy variánsokat, naplókat, levelezéseket, emlékezéseket, kritikai megnyilatkozásokat) kívánta csonkítatlanul, széles jegyzetapparátussal a kutatók rendelkezésére bocsátani.⁵¹

Az *Irodalom – Szocializmus* sorozat 1958-tól 1990-ig jelent meg 1973-ig Király István és Szabolcsi Miklós, ezután Illés László, valamint József Farkas szerkesztésében. Célja volt az 1945 előtti, nehezen hozzáférhető szocialista baloldali tematikájú irodalmi források közreadása, valamint az e kutatási területet feltérképező irodalomtörténeti és elvi-esztétikai tanulmányok kiadása.⁵²

Az *Irányított Irodalom* című sorozat célja, hogy az 1945-től 1990-ig terjedő időszak irodalmi és kulturális életének izgalmas és kevésbé ismert történéseit tárja fel, mindenekelőtt dokumentumok és interjúk közreadásával, de helyet ad szigorúan adatolt értelmezéseket tartalmazó köteteknek is. Eddig három kötetet sikerült kiadni.⁵³

50 A kismonográfiák közül intézeti szerzők munkái a következők: Rába György: *Szabó Lőrinc*, Rónay László: *Thurzó Gábor*, Pomogáts Béla: *Déry Tibor*, Fenyő István: *Vas István*, Ferenczi László: *Sötér István*, Erdődy Edit: *Mándy Iván*, Bodnár György: *Juhász Ferenc*. 1999 újdonsága Rónay László *Sík Sándorról* írt kismonográfiája. A további program egy Kormos István-, Ágh István-, Lászlóffy Aladár-, Bertók László- és Cselényi László-kismonográfia megjelentetését tartalmazza.

51 1957 és 1993 között a sorozat 17 kötetet tett közzé Adyról, Móriczról, Babitsról, Juhász Gyuláról, Kosztolányiról, Ambrus Zoltánról, a Nyugatról és József Attiláról. Az anyagok felkutatói és rendszerezői között olyan irodalomtörténészek szerepelnek, mint Vargha Kálmán, Belia György, Réz Pál, Kovalovszky Miklós, F. Csanak Dóra, Vezér Erzsébet, Fehér Erzsébet, Bokor László és Tverdota György.

52 E sorozatban kilenc magyar és egy német nyelvű dokumentumkötet, továbbá nyolc magyar és két német nyelvű tanulmánykötet látott napvilágot, mintegy negyven hazai és külföldi irodalomtudós tollából, nyugati és keleti országokból egyaránt. 1959 és 1967 között négy vaskos kötetben (összesen 3700 oldalon) jelent meg az 1918–19-es forradalmak szépirodalma és irodalmi publicisztikája. A sorozat befejező kötetei: Sinkó Ervin kéziratos hagyatékának, naplóinak kiadása (1990) s a *Hungarian Studies on Georg Lukács* című kétkötetes, angol nyelvű, magyar szerzőktől származó tanulmánygyűjtemény.

53 Az *Írók lázadása. 1956-os írószövetségi jegyzőkönyvek* (szerk. Ständeisky Éva, 1990) négy, korábban nem publikált jegyzőkönyvet tett közzé az írószövetség 1956 júniusa és szeptembere között

A *Res Publica Nostra* sorozat (szerkeszti: Bojtár Endre) célja a legújabb tudományos eredmények publikálása a közép- és kelet-európai összehasonlító irodalomtudomány témaköréből.⁵⁴

Az intézet folyóiratai

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* (ItK) 1891-ben jelent meg az Akadémiai Irodalomtörténeti Bizottság folyóirataként. A második világháború után 1948-tól 1952-ig szünetelt a kiadása, 1953-ban indult újra, s az intézet megalapításakor annak gondozására bízta. Évfolyamonként hat füzetben lát napvilágot. A folyóirat feladata a magyar irodalomtörténet-írás új eredményeinek publikálása, a magyar irodalom történetének a kezdetektől a 20. század második feléig történő figyelemmel kísérése, de nem zárkózik el az új módszertani törekvések, kutatási irányok bemutatásától, valamint egyes irodalomtörténeti kérdések elemzésétől sem. Helyet ad fontosabb művelődéstörténeti kérdéseket vizsgáló dolgozatoknak is. A folyóirat számos rovat (*Tanulmány*, *Kisebb közlemények*, *Műelemzés*, *Textológia*, *Műhely*, *Adattár*, *Vita*) segítségével igyekszik számot adni a magyar irodalomtörténeti kutatások sokrétűségéről. Rendszeresen közli az újabban feltárt, eddig ismeretlen művek, irodalomtörténeti érdekű dokumentumok (pl. levelek) szövegét. *Szemle* rovatában bírálatokat közöl a magyar irodalomtörténet-írás újabb kiadványairól, ismerteti az idegen nyelven megjelent, magyar irodalomtörténeti tárgyú kiadványokat is. A *Krónika* rovat ad számot az intézet tevékenységéről: a szervezésében tartott tudományos ülésszakokról, külföldi tudósok intézeti előadásairól, valamint munkatársaink külföldön tartott előadásairól.⁵⁵

megtartott viharos üléseiről. A *Tankönyvháború. Viták a gimnáziumi irodalomkutatás reformjáról a hetvenes-nyolcvanas években* (szerk. Pála Károly, 1991) az 1975 és 1985 között dúló, a pedagógus- és irodalmár-közvéleményt egyaránt megosztó viták anyagából adott válogatást (a dokumentumok fele itt látott napvilágot először nyomtatásban). Az *Írók pórázon. A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961–1970.* (szerk. Tóth Gyula, 1992) az ötvenes évek derekán alapított és a rendszerváltás idején megszüntetett Kiadói Főigazgatóság (ugyancsak publikálatlan) irataiból jelentetett meg több mint kétszázat. Az időközben elkészült *A hetvenes évek kultúrája* című dokumentumkötet a Fiala Művészek Klubjában 1980 áprilisában megtartott rendhagyó tanácskozás anyagát tartalmazza.

54 Eddig az alábbi kötetek jelentek meg a Balassi Kiadónál: Sziklay László: *Pest-Buda szellemi élete a 18–19. század fordulóján* (1991), s egy tanulmánykötet a századforduló közép- és kelet-európai irodalmairól, *Áttűnések* (1992) címmel. Ugyancsak e sorozatban jelent meg: Balogh Magdolna: *Kiútalan utakon* (1993) és Krasztev Péter *Ismét újra kell születniünk...* (1994) című kismonográfiája. A sorozat legújabb kötete: *Keresztírányok. Közép- és kelet-európai kultúrtörténet.* (Szerk. Berkes Tamás, Budapest, 1999.)

55 Az ItK szerkesztői 1956-tól: 1956–57: Tolnai Gábor (felelős szerkesztő), 1958–59: Tolnai Gábor, Sötér István, Klaniczay Tibor, 1960–64: Klaniczay Tibor, 1965–66: Klaniczay Tibor

Az intézet, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a Magyar Írók Szövetségének közös kiadványaként indult 1963 szeptemberében az 1971 decemberéig havonta megjelenő *Kritika*, amelyet 1971 végén a pártközpont rendelkezése szüntetett meg.⁵⁶ Felelős szerkesztője mindvégig Diószegi András volt. A szerkesztő és a szűkebb munkatársi kör célja olyan irodalomelméleti és kritikai folyóirat kiadása volt, amelynek kitekintése van a közélet, a társadalomtudományok és a társművészetek problémáira is. Ezt a koncepciót magas színvonalon, közérthetően, a nem dogmatikus-vulgáris marxista szemléletet érvényesítve, kiváló szerzőgárdával valósította meg a folyóirat. Csaknem egy évtizedes fennállása egybeesett az intézet egyik legtermékenyebb szakaszával s a modern irodalomtudomány kialakulásával. A folyóirat jó néhány nevezetes vitát kezdeményezett, és ráirányította a figyelmet más folyóiratokban és fórumokon folyó eszmecserékre is. Összegző, elemző és polemikus írásai mindig értékkijelölő, orientáló és tájékoztató jellegűek voltak.⁵⁷ Nyitott szelleme, újdonságai és vitái sokszor váltottak ki értetlenséget és megbotránkozást a párt felső vezetésében, s a konfliktusok végül a folyóirat felszámolásához vezettek.⁵⁸

A *Literatura* 1974-ben, Sőtér István főszerkesztésében, Béládi Miklós felelős szerkesztésével negyedéves folyóiratként indult, s főként az irodalmi mo-

(felelős szerkesztő), Németh G. Béla, 1967: Németh G. Béla (felelős szerkesztő), 1968–70: Szauder József (felelős szerkesztő), Németh G. Béla, 1971–76: Szauder József (felelős szerkesztő), Komlovski Tibor (felelős szerkesztő), Németh G. Béla (társszerkesztő), 1977–80: Klaniczay Tibor (főszerkesztő), Komlovski Tibor (felelős szerkesztő), Németh G. Béla (társszerkesztő), 1981–85: Bíró Ferenc (főszerkesztő), Komlovski Tibor (felelős szerkesztő), 1986–92: Komlovski Tibor (felelős szerkesztő), 1993–94: Kőszeghy Péter (felelős szerkesztő), 1994–96: Komlovski Tibor (felelős szerkesztő), Szörényi László (főszerkesztő), Kecskeméti Gábor (felelős szerkesztő).

56 Az 1972 februárjától Pándi Pál felelős szerkesztésében és a Hírlapkiadó Vállalat kiadásában ugyancsak *Kritika* címen megjelenő művelődéspolitikai és kritikai lap nem folytatója elődjének. Nemcsak küllemében, terjedelmében, hanem célkitűzéseiben is eltérő, más típusú fórum lett.

57 Érdemeinek, a hazai kultúrában betöltött szerepének méltatása izgalmas irodalomtörténeti feladat lesz a kutatók számára.

58 1963–70 között a szerkesztőbizottság tagjai Czine Mihály, Darvas József, Illés Endre, Kiss Lajos, Kovács Kálmán, Mesterházi Lajos, Nyíró Lajos, Sőtér István és Szabolcsi Miklós voltak, 1970–71-ben Darvas József, Nyíró Lajos, Sőtér István, Szabolcsi Miklós és Zoltai Dénes (ő 1971-ben kivált a szerkesztőségéből). Diószegi András mellett 1970-ig Wéber Antal volt szerkesztőtárs, 1970-ben Almási Miklós is szerkesztő lett. A belső munkatársak közül Béládi Miklós végig részt vett a folyóirat munkájában (1967-ig Imre Katalin is belső munkatárs volt), majd – a folyóiraton csak 1970 szeptemberétől jelezve – belső munkatársként Pomogáts Béla és Kenyeres Zoltán is tevékenyen részt vállalt a szerkesztésből.

dersség, a 20. századi magyar irodalom kérdéseinek vizsgálatát és az irodalom-elméleti tájékozódást tekintette feladatának, továbbá az 1971-ben megszűntetett *Kritika* szellemiségét kívánta továbbvinni. Szívesen adott helyt a vitatott irodalmi jelenségekről és értelmezési módszerekről folytatott eszmecsere-eknek. A pártközpont utasítására viszont nem lehetett kritikai rovata. 1985-ben, amikor Bodnár György lett a főszerkesztő és Pomogáts Béla a felelős szerkesztő, a kiadvány profilja valamelyest módosult: nagyobb hangsúly esett a 20. századi magyar irodalomtörténet hagyományainak és megítélésének felülvizsgálatára. Rendszeresen közölte egy-egy jelentősebb konferencia anyagát.⁵⁹ 1990-ben Pomogáts Béla lett a lap főszerkesztője és Kulcsár Szabó Ernő a felelős szerkesztő. A *Literatura* profilja alapvetően módosult: főként irodalom-elméleti folyóirat kívánt lenni, s ezzel olyan útra lépett, aminek Magyarországon nincs előzménye, hagyománya.⁶⁰

A *Helikon* 1955 óta jelenik meg, évente négy számban. A folyóirat neve 1955–57-ig *Irodalmi Figyelő*, 1958–63-ig *Világirodalmi Figyelő*, 1964–91-ig *Helikon Világirodalmi Figyelő* volt. Az 1992-es évfolyamtól a *Helikon* alcíme a tényleges érdeklődési területét kifejező *Irodalomtudományi Szemle*. A folyóirat az irodalomtudomány nemzetközi kutatási eredményeiről ad tájékoztatást. Érdeklődési körébe tartoznak az irodalomelmélet, az összehasonlító irodalomtudomány, a modern világirodalom elvi, történeti, módszertani kérdései és a művelődéstörténetnek az irodalommal határos területei. Számai 1963 óta tematikusak⁶¹: egy-egy szakterület, illetve probléma köré szerveződnek, a lehe-

59 Az *Irodalom és politika*, 1956 c. 1989. évi 1–2. sz., amely az 1956-os forradalmat előkészítő, valamint a forradalom idején született, részben publikálatlan irodalompolitikai dokumentumokat gyűjtötte egybe, a folyóirat máig legsikeresebb száma lett.

60 2000-től Veres András a felelős szerkesztő. Megmaradt az irodalomelméleti profil, de kisebb módosulással: a lap igyekszik bemutatni a különböző magyarországi műhelyeket, iskolákat s a rendszeres kritikai és szemle-rovat révén lehetővé tenni, hogy az irodalomelmélet iránt érdeklődő olvasó áttekinthesse napjaink legfontosabb, illetve legjellegzetesebb hazai és külföldi irányzatait.

61 A témák változatosságának jelzésére néhány cím az eltelt közel három évtized folyóiratanyagából: strukturalizmus, modern poétika, beszédaktus-elmélet, befogadásesztétika, hermeneutika, empirikus irodalomtudomány, a jelentésteremtő metafora, európai romantika, science fiction, tömegkultúra, műelemző módszerek, textológia, posztmodernizmus, dekonstrukció, kánonképzés, a biedermeier kora, svájci, kanadai, olasz, jugoszláv amerikai, kínai és fekete-afrikai irodalom. Később tematikus számok jelentek meg a frankofon irodalmak sajátosságairól, a profizmus szerepéről az irodalomtudományban, az irodalom és az onomasztika kapcsolatáról, a konstruktivista irodalomtudományról, a betiltott orosz irodalomról, az intertextualitásról, a lehetséges világok poétikájáról, az újhistorizmusról, a textológia új kérdéseiről és a kulturális antropológiáról.

tőségek szerint figyelembe véve a legújabb tudományos irányzatok nézeteit. A már bemutatott témáknak a teljes listáját minden számában közreadja. Az összefoglaló tanulmányokat és a részproblémákat tárgyaló szemleleckéket hazai és külföldi szerzők írják. Néhány irodalomtudományi alapküldő, tanulmány mindmáig csak ezekben a *Helikon*-számokban olvasható magyarul. A folyóirat rendszeresen beszámol az irodalomtudomány nemzetközi eseményeiről, kongresszusairól, tanácskozásairól, dokumentálva az egymástól eltérő álláspontokat, módszertani vitákat. A könyvrovatban évente száz-százhusz szakkönyv kritikája jelenik meg, tömör ismertetéssel és értékeléssel.⁶²

Irodalomtudományi Intézet (Borbély György)
 Jogtudományi Intézet (Pástor Zoltán)
 Könyvtári Kutatóközpont (Füredi Péter-Szilágyi János-Tóth Péter)
 Kísérleti Ökonómiai Kutatóintézet (Szabó Dezsi)
 Közgazdaság-tudományi Kutatóközpont (Kovács János-Magyar László-János Várga János)
 Központi Statisztikai Kutatóintézet (Borbély László-Gál János-Gyula-Borbély János-József-János László-Lukács József-Szabó György-Tóth Péter-Várga János)
 Mezőgazdasági Kutatóintézet (Varga János)
 Művészettörténeti Kutatóintézet (Füredi Árpád)
 Néprajzi Kutatóintézet (Füredi Árpád-Pástor Zoltán)
 Nyelvvelételei Kutatóintézet (Gábori János)
 Nyelvvelételei Intézet (Kovács László)
 Ökológia és Botanika Kutatóintézet (Borbély Árpád-Gábori Miklós)
 Politikai Tudományok Intézet (Borbély János)
 Pszichológiai Kutatóintézet (Füredi János)
 Részvény Intézet (Füredi László)
 Regionális Kutatások Központja (Füredi Gyula)
 Rendszeres Alkalmazási Matematika Kutatóintézet (Gábori János)
 Számítástechnika és Automatizálás Kutatóintézet (Gábori János)
 Szociális Biológia Központ (Füredi János)

62 1955–56-ban felelős szerkesztő: Kardos Tibor, 1957–58-ban felelős szerkesztő: a Világirodalmi Osztály vezetője. Az 1959/1. és 2. szám felelős szerkesztője Képes Géza. 1959-től 1963-ig szerkesztő: Köpeczi Béla, 1964-ben felelős szerkesztő: Köpeczi Béla, segéd-szerkesztő: Hopp Lajos. 1971–90-ig főszerkesztő: Köpeczi Béla, felelős szerkesztő: Hopp Lajos, szerkesztő: T. Erdélyi Ilona (1986–90-ig társszerkesztő: Varga László). 1991 után főszerkesztő: Köpeczi Béla, felelős szerkesztő: Varga László, társszerkesztők: T. Erdélyi Ilona és – haláláig – Hopp Lajos. 2000. január 1-jétől felelős szerkesztőként Varga László jegyzi a folyóiratot.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

- Atommagkutató Intézet (*Kovách Ádám*)
Állatorvos-tudományi Kutatóintézet (*Mészáros János*)
Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (*Heródek Sándor-Elekes Károly*)
Csillagászati Kutatóintézet (*Balázs Lajos*)
Filozófiai Intézet (*Horváth Pál*)
Földtudományi Kutatóközpont (*Marosi Sándor-Póka Teréz-Verő József*)
Irodalomtudományi Intézet (*Bodnár György*)
Jogtudományi Intézet (*Péteri Zoltán*)
Kémiai Kutatóközpont (*Vinkler Péter-Szépölgyi János-Tétényi Pál*)
Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (*Szabó Dezső*)
Közgazdaságtudományi Kutatóközpont (*Kovács János Mátyás-Koltay Jenő-Ványai Judit*)
Központi Fizikai Kutatóintézet (*Bartha László-Gadó János-Gyulai József-Janszky József-Jéki László-Lukács József-Szabó György-Tompa Kálmán-Vértesy Gábor*)
Mezőgazdasági Kutatóintézet (*Veisz Ottó*)
Művészettörténeti Kutatóintézet (*Tímár Árpád*)
Néprajzi Kutatóintézet (*Flórián Márta-Paládi-Kovács Attila*)
Növényvédelmi Kutatóintézet (*Gáborjányi Richard*)
Nyelvtudományi Intézet (*Kiss Lajos*)
Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (*Borhidi Attila-Galántai Miklós*)
Politikai Tudományok Intézete (*Balogh István*)
Pszichológiai Kutatóintézet (*László János*)
Régészeti Intézet (*Török László*)
Regionális Kutatások Központja (*Horváth Gyula*)
Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (*Csirmaz Erzsébet*)
Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
(*Strehó Mária-Szász Áron*)
Szegedi Biológiai Központ (*Chikán Ágnes*)
Szociológiai Kutatóintézet (*Tamás Pál-Tibori Tímea*)
Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet (*Várallyay György-Németh Tamás*)
Történettudományi Intézet (*Glatz Ferenc*)
Világgazdasági Kutatóintézet (*Inotai András*)
Zenetudományi Intézet (*Tallián Tibor*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magánszférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valósította meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségfordítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszteriális felügyelet alatt, másik részük alapkutatási célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázta mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális erő kifejtésének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharaiban megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetkonszolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutatkozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletrrás közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.